

550.756/34
Naki. 3440 egz. 34
dnia 27. 5. 1928

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

Видання Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка.
Ч. 34.

І. ТОГОБОЧНІЙ
БОРЦІ ЗА МРІЇ

(КАЇН І АВЕЛЬ).

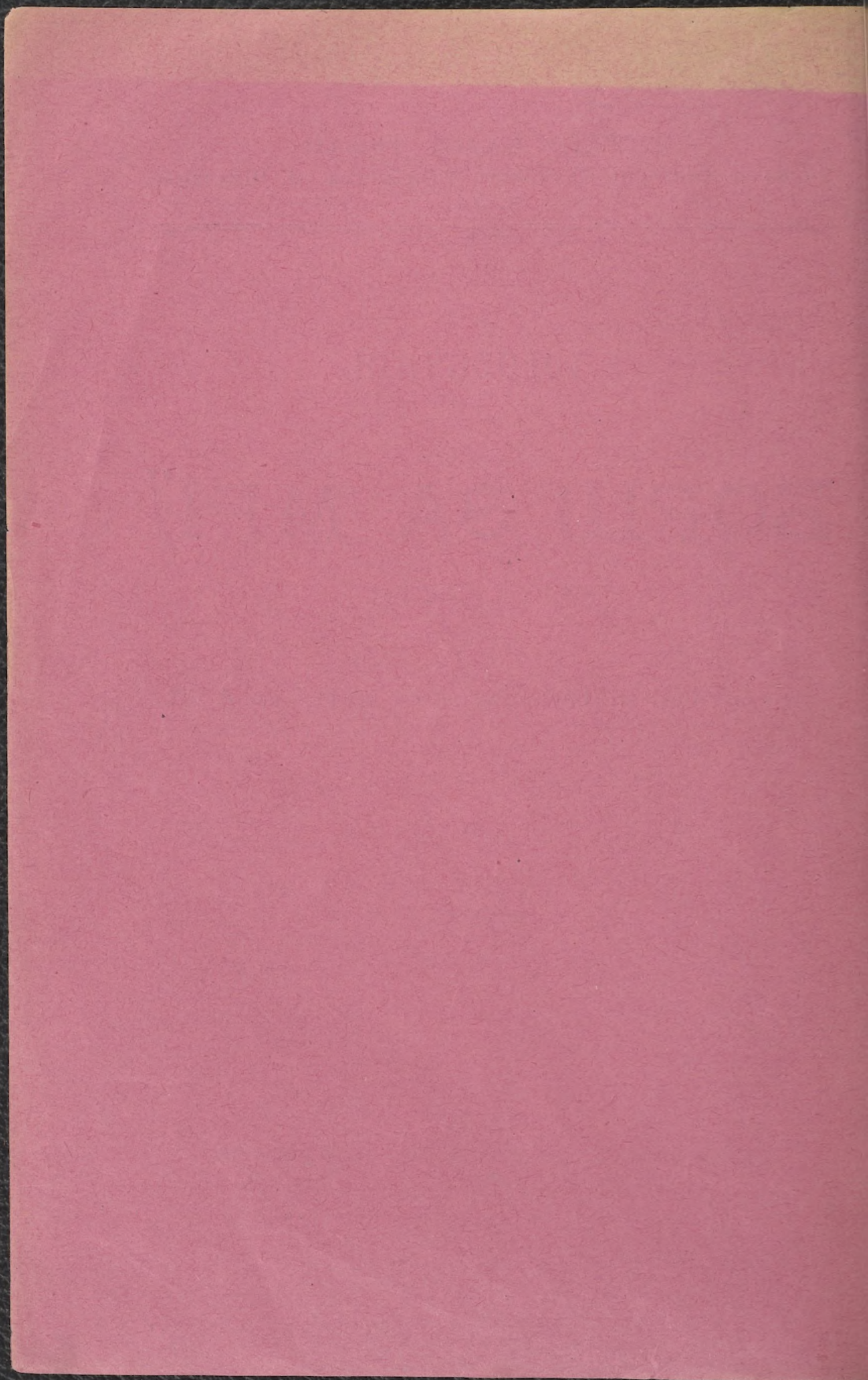
Драматичні ескізи сільського життя на 4 дії.

ЛЬВІВ.

ДРУКАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

1928.

574/10

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

Видання Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка.
Ч. 34.

I. ТОГОБОЧНИЙ

БОРЦІ ЗА МРІЇ

(КАЇН І АВЕЛЬ).

Драматичні ескізи сільського життя на 4 дії.

ЛЬВІВ.

ДРУКАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

1928.

ДІЄВІ ОСОБИ:

СОЛОМІЯ МАЛЯРЕНЧИХА, стара вдова, ще бадьора.

КАЛІСТРАТ, років 40	}	Соломіїні сини.
СЕРЬОГА, „ 27		
АНТІН, „ 24		

СОФІЯ, Калістратова жінка.

ГАННА, Калістратова наймичка, пізніше Антонова жінка.

НИКИХВОР СЕМЕНОВИЧ ЛИСЯК, волосний старшина.

ВАСИЛЬ ПЕТРОВИЧ МАНУЙЛЕНКО, волосний писар.

ОХРІМ НЕПОРОЧНИЙ	}	босяки з міських селян.
ТРОХИМ КОЧЕРГА		

МУСІЙ, сторож при волости.

КАРПО	}	селяни.
1-ий		
2-ий		

3-ий

Соцький, десяцькі і люди.

1. Брати Маляренки одягаються у добру хазяйську одягу. Серьога носить маринарку, на котрій пришитий значок за стрільбу, салдацькі штани і кашкет, чоботи гармонією на високих закаблуках. Антін тільки у 1-ій дії зодягнений гарно, а далі бідно; 4-ту дію веде кашляючи.

2. Охрім і Трохим часто мандрують до Одеси й тому ріжняться мовою від селян. Одягаються: Охрім у міське подерте пальто, таке, що досягає п'ят, підперезане ремінцем, широко-красий міський бриль і здоровенні чоботи. Говорить тоненько. Трохим у широченних штанах, маринарці, котра скидається на жіночу блузку, студентський кашкет, котрого дашок ледве держиться. Босий. Говорить грубо й хрипло. Охрім — низенький, грубий; Трохим — високий і худий.

II 550.756/34

1928.8.0.4621

ДІЯ ПЕРША.

Середина хати. Обстановка проста, але хазяйська. Двері просто й збоку. Збоку стіл накритий обрусом, біля стіни мисник, де стоять шклянки, чайник то що; поїд стіни лави.

ЯВА 1.

(Соломія сидить на лаві; Антін з другого боку хати стоїть біля столу, сперся рукою об стіл і схилив голову. Калістрат похочає по хаті).

СОЛОМІЯ. Так, Антоне, не гаразд, не годиться! Ти повинен пам'ятати, що він старший, голова у господарстві, повинен слухати його і почитувати, повинен пам'ятати заповіт покійного батька.

АНТІН. Я й пам'ятаю.

КАЛІСТРАТ. Пам'ятаєш, чуєш?

СОЛОМІЯ. А коли пам'ятаєш, то чом же ти не слухаєш, не шануєш Калістрата, а йдеш насупроти його?

АНТІН. Де і в чім слід — слухаю.

КАЛІСТРАТ. У чім слід? Ніби то я настановляю тебе на недобре, непутнє?

СОЛОМІЯ. Покійний ваш батько, поміраючи, заповідав вам, щоб ви жили укупі, лагідно, не сварились, щоб укупі працювали, дбали на користь господарству, щоб у всякій ділі слухали Калістрата, поважали його замість батька, а ти що робиш? Ще навіть батькова могила не встигла пилом припасти, як ти вже зломив його волю.

АНТІН. Чим же я зломив?

КАЛІСТРАТ. Це й пита? Може скажеш, що...

АНТІН. Я, брате, даю відповідь не тобі, а матери на її запитання.

КАЛІСТРАТ. От як він має мене за старшого!

СОЛОМІЯ. Так, Антоне, гріх. Старших треба поважати, слухати, — та й не чужий же він тобі, а рідний брат.

АНТІН *(зітхаючи)*. Брат же.

*

СОЛОМІЯ. Мені хіба легко, що ви, мої діти, однаково дорогі моєму серцю, а гризетесь, мов ті собаки? Ти менший, молодший, то й скорись, не йди супроти його волі. А коли ти не хочеш знати його за старшого, то ти не почитуєш покійного батька і мене, свою матір, не шануєш!

АНТІН. Чим же я вас не шаную? Яж не паниця, не лежень, працюю, де слід і як слід.

СОЛОМІЯ. Не в тім річ!

КАЛІСТРАТ. Краще бути паницею, ніж таким хазяїном, як ти. Он Серьога: пів, гуляє і хоч його до хазяїства не тягне, так затеж і збитку не робить, а ти, парубок розумний, письменний і колиб тільки хотів, то велику поміч зміг би дати мені, а то...

АНТІН. Помагати на добре — радий.

КАЛІСТРАТ (*до Соломії*). Я вам, мамо, ще не казав, якого він мені сьогодні воза підвіз.

СОЛОМІЯ. Що таке?

КАЛІСТРАТ. Ото, масте, була сьогодні сходка на щот переділу громадської землі...

АНТІН. Я й сам можу розказати.

СОЛОМІЯ. Мовчи мені! Говори, Калістрате.

КАЛІСТРАТ. Звісно, хто собі ворог? Я діло так налагодив, щоб, значиться, нам прирізали земельки скільки десятин — і все діло, з ким слід було, поладнав. Щож ви думаєте? Антін почав на сходці говорити, що це не по закону, що нам не слід прирізати землі, а ще до того, як по закону, то треба частину відібрати від нас.

СОЛОМІЯ. Та невже?

КАЛІСТРАТ. А в нас громада яка? — Вівці! Куди баран, туди й вони! Таким маніром моя праця, мій клопіт даремно пропали.

СОЛОМІЯ. Га? Що ти йому скажеш?! Який з тебе хазяїн? Тиб хоч Бога побоявся!

АНТІН. Той повинен боятися Бога (*дивиться на Калістрата*), хто не по правді робить, хто наважується біднити другого, щоб багатіти самому! От йому (*показує на Калістрата*) слід пам'ятати, що в Бог, що він усе бачить, усе знає, і слід боятися його.

КАЛІСТРАТ. Чуєте?

АНТИН. Правда, мамо, я сказав, що не слід нам і иншим багати-
рям прирізувати землі, бо ми й так володіємо зайвою.

СОЛОМІЯ. Як то зайвою?

КАЛІСТРАТ. Розумний!

АНТИН. По розділу на кожну душу приходиться пять десятин
громадської землі — ми маємо такої землі двацять пять де-
сятин; татко наші померли, брат Петро помер, зісталось нас
трое — виходить: ми повинні держати пятьнацять десятин,
і коли по закону, то треба від нас відібрати десять десятин.

КАЛІСТРАТ. Благодітель! Хе-хе-хе!

АНТИН. Ми, хвалити Бога, не бідні: опріч громадської землі у нас
є своя, власна, та й не мало — 70 десятин! Задля нас аж
надто доволі. А єсть люди, у котрих бідність, сім'я—шестеро—
семеро чоловіка, а в нього тієї земельки на душу або на дві.
Отаким людям і слід прирізати. А то зібрались дуки — бага-
тирі, підмогорочили декого, напоїли громаду й наважилися
загарбати собі землю... Треба бути не чоловіком, не мати
серця, щоб бачити, як люди бідкаються і відіймати у них
з рота останній шматок!

КАЛІСТРАТ. По твоєму виходить: усе, що придбав покійний
батько, придбав я — все те роздати голоті, п'яницям, а самому
торбу на плечі?

СОЛОМІЯ. Не хазяїн, не хазяїн ти, Антоне.

АНТИН. Хто тобі каже роздати? Свого не давай, але й чужого не
чішай.

КАЛІСТРАТ *(до Соломії)*. З шинками теж, хто пакость зробив?—
Він! То в нашій волости чотирі шинки було, а тепер один
усього, та й у цей коли-не-коли хто загляне.

АНТИН. Шинки розор для селян.

КАЛІСТРАТ. А для нас, бач, ні! Шинки давали нам з старшиною
та Берком рублів тисячу на рік, а тепер їх нема.

СОЛОМІЯ. Такий збиток!

АНТИН. Ти от водишся з Берком, з мошенником, а покійний
батько його на поріг не пускали, у тебеж він перший при-
ятель... Тьфу! гідко слухати!

КАЛІСТРАТ. Тобі мене не вчити, з ким водитись... *(до Соломії)*
Знов толоку громадську держав я за 15 карбованців, а ко-
ристь, мамо, з неї велика була: опріч того, що свій товар пасся,
та ще до того й люди платили по два карбованці з голови

у літо. А тепер самому приходиться або платити за пастівень, або свою землю під толоку пускати.

СОЛОМІЯ. Збожеволів парубок.

КАЛІСТРАТ. А воно збиток! Тепер уже гомонять, щоб і млин відібрати в мене, або ціну збільшити.

АНТІН. Не за горілкуж держати, як ти держиш.

КАЛІСТРАТ. Він, мамо, зовсім не зугарен до хазяйства, а більш здатний на те, щоб тринькати добро, котре придбав нам батько тяжкою працею і я теж дбаю, не покладаючи рук. І наша праця не даремна: ми, хвалити Бога, хазяїни на цілу волость. І я розумію так: коли ми діти одного батька, однієї матери, коли все добро наше, власне добро, то ми повинні укупі працювати, щоб те добро зріло і розцвітало як найкраще, більшаючи з кожним днем. А коли ми будемо так держатись купи, що один у ліс, а другий у поле, тоді вся наша праця, все наше добро піде димом.

СОЛОМІЯ. Тай піде, певно піде!

КАЛІСТРАТ. Посудіть самі: не можуж я один на всіх працювати, та ще тоді, як той, хто повинен бути мені щирим помагачем, іде супроти мене! Нехай уже Серьога, на того я рукою махнув! Його так салдаччина перекутила, що хоч десять років у казані вари, то путнього нічого не вивариш. А цей же не гуляка, не... Е, та що говорити!..

СОЛОМІЯ (до Антона). Чого мовчиш, мов язик тобі одубів? чуєш?

АНТІН. Чую, мамо, чую і не знаю, що вам сказати. Мені здається, що все лихо, вся суперечка у нас з Калістратом від того, що ми ріжно розуміємо заповіт нашого батька.

КАЛІСТРАТ. Певно.

АНТІН. Батько, помираючи, сказали: „Працуйте, дбайте о господарство чесно і помріть чесними хазяїнами”. Миж — працюючи здирством, глитайством, зможемо хіба виповнити той заповіт? Зможемо померти чесними людьми?!

СОЛОМІЯ. Як то здирством?

КАЛІСТРАТ. Хтож той здирщик?

АНТІН. А хіба то чесна праця, не здирство, коли чоловік у нужді приїде до тебе позичити якого карбованця, і ти за ту позику примушуєш його платити тобі як не тим, то другим удесятеро? Це не здирство?

КАЛІСТРАТ. Ач куди стріляєш! Хм...

АНТІН (*Дуже*). Ти... Не один ти — всі ви дуки-багатирі, що по-наживалися людським потом, кровю, всі ви, шкуролуши, звете таку позику допомогою! Ви ждете, виглядаєте, ночей не спите, дожидаючись такого бідолахи, щоб прийшов до вас за цією допомогою, — і ви запоможете йому, запоможете і заплутаєте його, мов павук муху в тенета, тай смокчете з нього кров! Висмокчете ту кров і потім гидливо наплюєте на нього! Правда, це не здирство — душогубство!

СОЛОМІЯ. Чого розходивсь, дивись!

АНТІН. І ви, мамо, хочете, примушуєте, щоб і я зробився таким душогубом? Ні, я на це не здамся! У мене в душа, в совість.

КАЛІСТРАТ (*передражнює*). „Совість, душа!” А чи знаєш ти, блазню, що таке совість? Розглядав ти її? В руках держав? Хе-хе-хе... Совість — весняний сніг: пригріло сонечко і (*дме*) фу — нема! Отак і совість: пригрій її карбованцем і розпливлась.

АНТІН. От як твоя!

СОЛОМІЯ (*стука патерицею*). Ти з глузду зійшов таке братові говорити?

АНТІН. Я, мамо, не хочу, щоб люди проклинали мене, як проклинали Калістрата.

КАЛІСТРАТ. Плювать мені на ті прокльони!

АНТІН. Проклинають навіть те черево, котре його носило, — вас, мамо, проклинали!

СОЛОМІЯ. Тьфу!.. Замовчи мені!

АНТІН. Згадайте-но про батька...

КАЛІСТРАТ. Замовчить такий!

АНТІН. Про батька хіба хоч один хто погане слово сказав! Нащо вже покійний грап і той говорив: „Розумний, чесний мужик Євмен”. Правда, й за Калістрата кажуть, що розумний, а до чести, — то її бракує у нього.

КАЛІСТРАТ (*до Соломії*). От що, мамо: як собі хочете, а жити вкупі з ним я не можу, я не наймит, щоб мене ганьбили, говорили уразливі речі... Я візьму свою частину і піду геть... хазяйнуйте без мене.

СОЛОМІЯ. Заспокійся. Ділити хазяйства я не дозволю, так і знайте! Хто не хоче працювати, слухати Калістрата, той хай собі йде хоч к бісу в пекло — байдуже! Коли ти, Антоне, не послухаєш, не покаєшся — геть вижену з дому, проклену тебе і більш тобі я не мати! Чуєш?

АНТІН. Длячогож гнати і навіщо проклинати? Я й сам піду.
Дайте мені мою частину, що слід...

СОЛОМІЯ. Нічого нема! Житнього зерна не дам!

АНТІН. Не дасте — не треба.

КАЛІСТРАТ (*йде в кімнату*). Дулю під ніс! Мамо! (*Говорить на вухо*).

СОЛОМІЯ (*Антонові*). Останнє моє слово: коли не опам'ятавшеся, не візьмешся за розум — піду до волости і проситиму, щоб ушили тобі лози. Чуєш?

АНТІН (*гордо*). Що?.. Мені лози?!

КАЛІСТРАТ. Та хоч і верби! Хе-хе-хе!..

АНТІН. За якіж це такі провини?

СОЛОМІЯ. За такі, щоб слухав і поважав старших.

АНТІН. Поважати вас, мамо, я поважаю, як і слід синові поважати свою матір, а лозою даремне мене лякаєте, я не дитина!

КАЛІСТРАТ. Звісно, вуса вже вирости! Хе-хе-хе.

СОЛОМІЯ. Піду, проситиму, щоб привселюдно випороти.

АНТІН. Не лякайте! Я, мамо, знаю, чиї це штуки, чиї наговори, але, брате, ти забувавш, що я грамотний, і не так воно легко мене випороти, хочби й хотів ти!

КАЛІСТРАТ. Наплювать, що грамотний! Всиплемо, одчухраємо, а тоді вже розберемо: грамотний, чи ні?

СОЛОМІЯ. А щож з тобою більш робити?

АНТІН. Знаю, що ти з старшиною та з судцями свої люди — і осудити безвинного чоловіка вам нічого не варт, алеж минулися вже ті роки, що підпирали нам боки! Годі!

КАЛІСТРАТ. Плювать! Мати підуть, поскаржаться, тай я скажу слово-друге — і всиплють!

СОЛОМІЯ. Требаж тебе якнебудь вчити, я вже не здужаю сама з тобою справитись.

АНТІН. Цього, мамо, не буде! А колиб Калістрат і добився свого, то присягаюсь, що кращеб я смерть собі заподіяв, ніж дався на те!

СОЛОМІЯ. Чи ти при умі отаке говорити?

КАЛІСТРАТ. Знайшов, чим лякати! (*До Соломії*). Не потурайте, мамо, на нього. Підіть до волости, занесіть жалобу старшині, а там вже...

АНТІН. Старшині?

СОЛОМІЯ. Та прийдеться.

АНТІН. Краще скажи йому, що нехай мовчить, не чіпа мене, а то...

КАЛІСТРАТ. А то що?

АНТІН. Нехай надіва рукавички, щоб безпечніше було запускати пазурі в громадську скриню, бо ненароком попече!

КАЛІСТРАТ (*розпалено*). За такі речі ти знаєш що роблять?

АНТІН. Знаю і не боюсь, бо не навманя кажу! (*Чути пісню, що співає Серьога*).

КАЛІСТРАТ. Прикуси язика.

СОЛОМІЯ. Ото ще золото йде!.. А, Господи, Господи! За які гріхи покарав ти мене такими дітьми.

КАЛІСТРАТ. Чортові дармоїди!

ЯВА 2.

(*Тіж і Серьога ще за сценою співає пісню і грає на гармонії*).

Чорная карета — два салдати йдуть,
Ето мою дусю-маму у астрог ведуть.

(*Увіходить*).

Чорная юбка, белая кайма,
Полюбил я мила друга, а тепер нема!..

КАЛІСТРАТ. Що це тобі в шинку, чи як?

СЕРЬОГА (*до Калістрата*). Ти можеш ето понімати; „Чорная юбка, белая кайма, полюбил я мила друга, а тепер нема?“ Не можеш, правда! Ех! (*Заскрипів на гармонії. До Антона, бе по плечех.*) Що, братуха, приунив, га! Чи лі не воєннуо тактику опяť з тобою проходили? Хвельхвебель забіждаїть?

АНТІН (*сів біля столу*). Відчепись, ради Бога, не до жартів мені!

СОЛОМІЯ. Пянице! Коли ти вже схаменешся.

СЕРЬОГА. За штож ви на самом ділі, мамаша, ругаетесь?

СОЛОМІЯ. За те, що пяниця ти, не робиш нічого, ні за яке діло не берешся, тільки й знаєш, що пеш. Пху!

СЕРЬОГА. Діло? А какоєж таков діло я буду робити? Свиной пасти, чи снопи класти?

КАЛІСТРАТ. А хочби й свиной пасти.

СЕРЬОГА. Хе!.. Ето вже зовсім неподходящая катигорія! Для старшого унтерцера ето, можна сказать, очинно великоленний шкандаль був би, ежелі би старший унтерцер да свиной пас!

СОЛОМІЯ. І без свиной діла багато в хазяйстві.

КАЛІСТРАТ. Подумаєш, як унтер, то вже й парсуна велика!

СЕРЬОГА. Розуміється парсуна! Потому унтер, а ти, брат, *(бе по плечех)* репаной і неотесаной хахол, мужик і парсуни у тїбя нікаторой нету, а одна, можна сказати, морда, да і тольки!
КАЛІСТРАТ. Геть з виграшками!

ЯВА 3.

Тїж і Ганна.

ГАННА *(у дверях)*. Дядьку Калістрате, там вас кличуть.

КАЛІСТРАТ. Хто такий?

ГАННА. Чи то пан, чи то жид — не розберу.

КАЛІСТРАТ. Зараз вийду. *(Ганна пішла)*.

СЕРЬОГА *(до Соломії)*. У-у, мамаша драгоценная! *(Цїлує)*.

СОЛОМІЯ. Геть, відчепись!

КАЛІСТРАТ. Не лїзь до матери! Ходім, мамо, це мабуть сіно торгувати приїхали. *(Пішли)*.

СЕРЬОГА. Посунься, братішка! *(Сїв коло Антона і робить цигарку)*. Давай покурим турецького! *(Павза)*. Да што ти мовчиш? Глупой ти, братець, чаловек, ей Богу! Можна сказати, как би новобранець і тольки! Чого зажурился? *(Закурює)*.

АНТІН *(показує на груди)*. Щасливий ти, брате, а тут що робиться!

СЕРЬОГА. Горить? Пустяк униманія! Потасити можна.

АНТІН. Що робити, що діяти — розуму не приберу, — голова ходором іде! А!

СЕРЬОГА. Наплюй і нікаторого униманія і тольки.

АНТІН. Легко говорити! Ох, братіку, *(обнімає Серьогу)* як тяжко, як боляче бачити навкруги неправду, здрїство, бачити, як збіднений багачами народ гнеться під тягарем горя, бачити, як кривдою грабують, нищать чоловіка і потім з йогож глузують! Бачити, кажу, це — і не мати сили допомогти — боляче, брате, ох, як боляче! У цю мить сам собі здаєшся нікчемним, гидким сотворінням.

СЕРЬОГА. Ду — у — рак.

АНТІН. Та ще до того хочуть в других убити чулість душі, згасити вогонь серця, силою вирвати людські, святі поривання! Розумієш, святі поривання!

СЕРЬОГА. Руки пошпарять! Хе-хе-хе...

АНТІН *(гордо)*. О, пошпарять! *(Підводиться)*. Ні! *(Йде геть від столу)*. Не піддамся я їм! *(До Серьоги)*. Калістрат домагається

зробити з мене такого черствого чоловіка, як сам, алеж помиляється! Я чую, я певен, що ніяка сила не згасить вогню, що отут (*бе себе у груди*) горить! Не згасить, поки не згасне життя! Поборемось!

СЕРЬОГА. Стало бить дуелія? Хе-хе-хе...

АНТІН. Підмовляє ще й матір, щоб занесла жалобу у волость і просила, щоб одпороли мене різками.

СЕРЬОГА. На якому основанію?..

АНТІН. Спитай.

СЕРЬОГА (*піднявся*). Тебя різками?! Шалиш, брат! Ще ті розки на нас з тобою не виресли! Да пуцай тільки попробують, дак я їм волость рознесу... такую штурму подпуцу! З нами не шуті!

АНТІН (*сміється*). Вони, либонь, вважають мене за дитину.

СЕРЬОГА. Ах, вон каналія, етот Калістрат!

АНТІН (*підходить до нього*). Знавш, що братіку?

СЕРЬОГА. Ну, ну, лепортуй... садись і лепортуй. (*Сідає*).

АНТІН (*сідаючи біля нього*). Я бачу, що лишній я, що я Калістратові мов болячка.

СЕРЬОГА. На антиреснім месті.

АНТІН. Я маю відійти, відділитись... Остогидла вже мені щоденна сварка.

СЕРЬОГА. Стало буть, на вольную квартиру? Возьми свою часть і плювать... я з тобою поселюсь со вдовольством.

АНТІН. Так не дають, бач, нічого. Мати не згожуються.

СЕРЬОГА. Плювать! Судом возьмем.

АНТІН. Е, братухо, не хочу я судитися, Бог з ними.

СЕРЬОГА. Вот і дурак! Постой, подожди! Хочеш, я ето діло оборудую за первой сорт?

АНТІН. Яким робом?

СЕРЬОГА. Мені усе равно, што наплювать! Я как старшой унтерцер Тмутараканського полку, дак я зараз рапорт военному министру так, мов, і так — забіждають міня з братухой.

АНТІН. Я не об тім клопочусь.

СЕРЬОГА. А об чім же?

АНТІН. Серього, ти старший за мене, був у вонній, бачив світа, та і розумніший за мене...

СЕРЬОГА (*гордо*). Розуміється, потому і до чина дослужився! А в рядових, Антоша, і міне не солодко було, особельно,

когда приходилось караул держать, на часах стоять, да іщо у ночі. Ех, горько було! Ну, а как чина получил, зовсім другая жисть пошла.

АНТИН. Порадь же, що мені робити, як поступитись?

СЕРЬОГА. Да, брат, діло не антересне, но совіт можу дати хороший.

АНТИН. Посовітуй, братіку.

СЕРЬОГА. Со вдовольствієм. Слушай! (*Бере гармонію, грає й співає*): „Чорная карета” і т. д. *Потім говорить*). Єто тобі раз!

АНТИН. Я тебе не розумію.

СЕРЬОГА. Не понімавш! Ну, так слухай. (*Співає*).

Мальчишечка, мальчишечка,
Мальчишечка маладой.
Улюбілся ти мальчишечка
У девчонку у свою... (*Говорить*). Єто тобі два!

АНТИН. Добився поради. (*Хутко пішов у середні двері*).

СЕРЬОГА (*здивований кинувся до дверей*). Ей ти, новобранець, падажди! Ду—рак! Зараз видно, що не воєнний чаловек, нікоторой храбрости... Не видержуїть неприятельського наступленія, геройства нету! (*Сідає*). А жаль парнишку — добрая душа. Не слухаїть мого совіту, ну і пропадють. Первое діло, как што — зараз пий і тольки. (*Бере гармонію, грає й співає кілька куплетів: „Не слышно шума городського, за Невской башней тишина”*).

ЯВА 4.

Серьога, Соломія й старшина.

СОЛОМІЯ. Ти знов співати?

СЕРЬОГА. Чи лі не плакати?

СТАРШИНА. Звісно москаль, хе-хе-хе. Здоров, Серього!

СЕРЬОГА. Здравія желаю, ваше благородіє, господин, так би сказати, ротной!

СТАРШИНА. Всеб жартувати, хе-хе-хе.

СОЛОМІЯ. Еге, а до діла нема. Піди, лиш, поклич Калістрата.

СЕРЬОГА. Со вдовольствієм. (*Іде й наспівує: „Чорная карета”*).

СОЛОМІЯ (*сіла*). Сідайте. Отак, як бачите: день-у-день не тай не.

СТАРШИНА (*сів*). Що поробите — москаль.

СОЛОМІЯ. Цей не, а той так ніби ошалів, відбився від хазяйства —

Калістрат, бідний, робить, робить...

СТАРШИНА. Шкода, шкода, що одного батька, однієї матери, та не однакові діти.

СОЛОМІЯ. Та ще яка шкода.

СТАРШИНА. А надто я дивуюсь Антонові: парубок з головою, з розумною головою і колиб він той розум та повернув на користь своєму домові, та йшов поруч з Калістратом, то я так розумію, що ваше хазяйствечко зробилосяб упятеро більше.

СОЛОМІЯ. Що й говорити.

СТАРШИНА. Чудний чоловік цей Антін! Невжеж таки він не зрозуміє, що своя сорочка дорожча? Оце зачнемо яке небудь діло і так, що бери тільки гроші та ховай у кишеню, аж дивисься — нема! А все Антін крутить громадою, боронить всяких там голодранців. Я, бачите, так розумію: миру у нас сила, ну нехай з кожного перепаде нам по якому карбованцю, цеж для них плювать, за карбованця не розбагатієш, а в нас ті гроші видно — сума складається.

СОЛОМІЯ. А якже!

ЯВА 5.

Тіж і Калістрат.

КАЛІСТРАТ. Здорові, Никихворе Семеновичу!

СТАРШИНА. Здорові Калістрате Євменовичу! А що, погане наше діло!

КАЛІСТРАТ. Як саме?

СТАРШИНА. Берко приходив сьогодні до мене — хоче виїхати зовсім з нашого села.

КАЛІСТРАТ. Чого так?

СОЛОМІЯ. Зовсім кажете?

СТАРШИНА. Еге. Антін усе крутить. Ну, а звісно, як Берко виїде, то погано й нам.

КАЛІСТРАТ. Що й говорить.

СТАРШИНА. Тоді прямо хоч кидай всі наші діла, всю комерцію. Без Берка нам неможна.

КАЛІСТРАТ. В чім річ?

СТАРШИНА. Антін, бачите, підбиває громаду, щоб написати приговор про виселення Берка з нашого села. Велича його привселюдно мошенником!

КАЛІСТРАТ. Горе нам з цим Антоном!

СОЛОМІЯ. І в кого воно таке вродиться?

СТАРШИНА. У Берка голова — це одно, а друге — гроші!

СОЛОМІЯ. Я вже думала вас просити, чи не можнаб йому пам'яткового всипати, можеб одумався!

СТАРШИНА. Як то, значить, щоб у волости?

КАЛІСТРАТ. А слід би.

СТАРШИНА. Воно, звісно, можна. Тільки, це таке діло, як суд присудить, рішення постановить.

КАЛІСТРАТ. Та й без суда: призвати у волость, та своїм судом і всипати.

СТАРШИНА. Це можливо.

СОЛОМІЯ. Я вже говорила з Калістратом: оженити його, можеб одумався.

СТАРШИНА. А справді! Кажуть же: ожениться — переміниться.

КАЛІСТРАТ. Горбатого кадило та лопата справить.

СТАРШИНА. Ні, не кажіть, Калістрате Євменовичу, — оженіння велике діло.

КАЛІСТРАТ. То давайте, оженимо.

СОЛОМІЯ. Треба, треба, тільки з ким?

КАЛІСТРАТ. Цього добра аби хіть.

СОЛОМІЯ. Хіба у Вільшаній поспитати?

СТАРШИНА. Чогож у Вільшаній? Хіба у нас задля нього дівчини не знайдеться?

СОЛОМІЯ. Не взятиж у свою хату за невістку яку небудь гольтіпу. Треба, щоб дівчина була хазяйського роду, не бідна, щоб посаг принесла за собою.

СТАРШИНА. Хтож каже гольтіпу?

СОЛОМІЯ. А у нас на селі я й не знаю такої!

СТАРШИНА. Отаке скажіть! А в мене Катря, чом не дівчина. Зросталаж під мою орудю.

КАЛІСТРАТ. А справді, мамо!

СОЛОМІЯ. Дивись! Я й забула.

СТАРШИНА. Я, звісно, не набиваюсь... так сказав. А дівчина вона в мене працювата, впадлива, до хазяйства аж тремтить... І посаг чималий принесе.

КАЛІСТРАТ. На мій розум, кращої не знайдемо.

СОЛОМІЯ. Як ще він? Знаєте, який непокірливий!

КАЛІСТРАТ. Поговоріть з ним, настрахайте, на те ви мати.

СОЛОМІЯ. Треба побалакати.

СТАРШИНА. А пара добра буде! Вона в мене дівчина нічого собі...
рябенька трошки, у ніс говорить, звісно, болість... Ви не подумайте, що в неї, хай Бог милує, погана яка небудь болість, ні, далєбі — ні!

КАЛІСТРАТ. Побалакайте, мамо. та й сватів засилайте.

СТАРШИНА. Вона в мене така, що чоловіка свого поверне, як захоче, зробить хазяїна з Антона, зробить!

СОЛОМІЯ. А вонаж піде за нього? Не піднесе гарбуза?

СТАРШИНА. Де там! Я давно помічаю, що вона закинула вже оком на Антона, хе-хе-хе...

ЯВА 6.

Тіж і Ганна (з віником).

СОЛОМІЯ. Прибери у миснику, та хату замети.

ГАННА. Добре. *(Порасться коло мисника).*

СТАРШИНА. У неї й рушники готові, — так хоч і сьогодні сватів.

КАЛІСТРАТ. Щож, мамо, як рїшаєте?

СОЛОМІЯ. Я згодна.

ГАННА *(тихо)*. Про кого це? *(Прислухається).*

СТАРШИНА. Та й то сказати: Антін одружиться з Катрею, то й ми поріднимося — свої вже люди будемо, хе-хе-хе...

СОЛОМІЯ. Ну, то ждїть же сватів!

ГАННА *(випустила з рук шклянку)*.

СОЛОМІЯ. Що це ти з просоння, чи як? Хазяїського добра не шкода.

КАЛІСТРАТ *(підійшов до Ганни й підійма розбиту шклянку)*.

Розбила! Збитки тільки робиш! Виверну 15 копійок за шклянку!

ГАННА *(тихо)*. Вивертайте!

СОЛОМІЯ. Чогож стоїш, мов неприкаянна? Прибірай, та дивись мені!

КАЛІСТРАТ. Разореніє, тай тільки!

СТАРШИНА. Хіба ці наймички доглядають за добром? Їм вулиця, хлопці на умі.

КАЛІСТРАТ. Мамо, Никихворе Семеновичу, ходім сюди, бо тут і стіни з вухами.

ГАННА *(сама, чудно озирючись)*. Від Антона сватів... *(Замислилась)*. Антін, що кохав мене, присягався вік одну мене лю-

бити, не зрадити — засила сватів до другої... Обманює мене! (*Замислилася*). Навіщож він дурив мене, навіщо зачіпав? Гербує, що я наймичка, сирота. (*Павза*). Може зовсім і не кохав мене, глузував, прикидався? Навіщож ти пошарпав, потріпав моє серце, збаламутив мій спокій? Я, дурна, вірила, кохала... Ні, не я — серце вірило, воно й кохало... Не сила було зупинити його. (*Замислилася*). Щож тепер? (*Ломаючи руки*). Боже, милий Боже! Зглянься хоч ти на мене: я сирота, без батька, без неньки... Не відіймай у мене моє щастя, абож пошли мені смерть! О, чом я не можу вирвати, тебе, бідне серце, з грудей і шпурнути йому в вічі? (*Замислилася, рішуче*). Так ніж! Не діждеш, злий зраднику! Не дамся тобі на глум! Мій гріх, мій сором вкриє Рось своєю кристальною пеленою. (*Йде до дверей*). Прощай, Антоне! (*Зустрічається з Антоном. Відхитнулася*).

ЯВА 7.

Ганна й Антін.

АНТІН. Чого ти злякалась? Збентежена яка! Хіба чула?

ГАННА (*гірко*). Чула.

АНТІН. Не потурай, заспокійся. (*Обіймає*). Щож робити — приходитьсь. Оце піду до Павла побалакаю.

ГАННА (*відпихає*). Геть!

АНТІН. Та що з тобою?

ГАННА. Антоне... (*Плаче, похилившись на плече*).

АНТІН. Чого, галочко?

ГАННА. Антоне...

АНТІН. Чого бо ти?

ГАННА. Нащо ти мене обманював?

АНТІН. Чим же я тебе обманював?

ГАННА. Тиж знав, що я сирота, наймичка, не до пари тобі...

АНТІН. Я тебе, Ганнусю, не розумію. Про віщо ти?

ГАННА. Я знаю, все знаю... не обманюй хоч тепер... ти маєш одружитись з Катрею?

АНТІН. Що ти! Я в думці не покладав ніколи, щоб одружитись з іншою, окрім тебе.

ГАННА. Чого ти криєшся?... я... я все знаю... Сам ти зараз сказав, що приходитьсь.

АНТІН. Ти не зрозуміла мене. Я сказав, що приходитьсь розстатись з братом, вийти з цього пекла, з цього вертепу, а з тобою я ніколи не розстанусь!

ГАННА (*нильно дивиться йому в вічі*). Правда?

АНТІН. Присягаюсь.

ГАННА. А я думала, що ти обманюєш мене!

АНТІН. І що тобі в голову прийшло?

ГАННА (*веселіше*). Я чула, як тут балакали мати твоя, Калістрат і старшина.

АНТІН. Про віщо?

ГАННА. Твоя мати сказала старшині, щоб його Катря ждала сватів від тебе.

АНТІН. Та ну?!

ГАННА. Йй же Богу. Може ти, Антоне, криєшся? скажи правду!

АНТІН. Ну й чудна бо ти, Ганнусю! Присягаюся Богом, що й на думці не мав такого. Невжеж я без очей, щоб одружитися з Катрею, зміняти тебе на неї! Вонаж ряба, та до того й безноса. (*Сміється*). Добру красуню мені в жінки вибрали! Братик старається.

ГАННА. Вона багата, а я...

АНТІН. Пловать на те!

ГАННА. А я наймичка.

АНТІН. То й не чоловік хіба? Нащо мені те багатство? Ти мені дорожча над усе багатство. (*Цілується*).

ГАННА. Вірю, вірю, дорогий! От тепер я зовсім весела, а то так засмутилась, так...

АНТІН. Ти повинна знати, що я живу тільки тобою, і коли ще примушую тебе до життя тут, укупі з братом, то тільки задля тебе. Іноді, голубко, так гірко, так погано на душі зробиться, що хоч на гилляку, а згадаю про тебе, побачусь з тобою, забалакаю — і все гірке лине геть, і знов мені хочеться жити, без кінця-віку!

ГАННА (*притулюючися до нього*). Голубе мій, світе!

АНТІН (*обіймаючи*). Один ласкавий погляд, одно твоє ласкаве слово гріють мене, мов ясний промінь весняного сонця гріє рослину, і та рослина, підіймаючися з землі, росте, радіє...

Вір, що ніяка сила не зможе мене розлучити з тобою, ніяка!

ГАННА. Соколику любий!

АНТІН. Я, Ганно, маю вийти з цієї хати; не можу я більше ба-

чити, терпіти того зди́рства, що тут робиться. Та й небезпечно жити вкуші, без гріха не обійдеться...

ГАННА. То й вийди.

АНТІН. І ти зо мною?

ГАННА. Я? за тобою на край світа!

АНТІН. Тільки, бач, яке діло: мати з Калістратом не хочуть нічого мені дати. Судитись — Бог з ними! Прийдеться потерпіти. Ти бідности не боїшся?

ГАННА. Ось моє багатство, моє щастя, моє життя (*обіймає його*).

АНТІН. Спасибі, Ганю! (*цілюються*).

ЯВА 8.

Тіж і Серьога. (Входить в тій хвилі, як Антін і Ганна цілюються, і тихо стоїть біля дверей).

СЕРЬОГА (*до себе*). Смирно! Маладця, їй-Богу маладця!

АНТІН. Я не буду й баритись довго. У Павла на другім ґрунті є хата, найму ту хату, повінчаємося з тобою й будемо тихесенько та любесенько жити собі.

СЕРЬОГА. Гм, вот так Антон!

ГАННА. А мати? А брат?

АНТІН. Що мати? Благословить — спасибі, — а ні, Бог їй суддя. а на Калістрата я не потураю.

СЕРЬОГА (*тихо*). Маладця, по воєнному.

ГАННА. У нас, Антоночку, у хаті буде гарненько, чепурненько: я її мов віночок убіратиму.

АНТІН. А в тім віночку найкраща квітка буде моя Ганнуса! (*Цілюються*).

ЯВА 9.

Тіж і Калістрат (з дверей, що збоку).

КАЛІСТРАТ. Хе-хе-хе... з законним браком поздоровляю! (*Антін і Ганна засоромились*).

ГАННА. Ой, Боже!

КАЛІСТРАТ. Цеж ви, як? Зовсім вже, як муж з жоною! Хе-хе-хе...

АНТІН (*збентежено*). А тобі що? Замовчи, брате! До мого серця тобі ніякого діла нема! Серця не чіпай, чуєш!

СЕРЬОГА. Так його Антоша!

КАЛІСТРАТ. Хе-хе-хе... Мамо, мамо, а йдіть сюди! швидко!

ЯВА 10.

Тіж, Соломія й старшина.

СОЛОМІЯ. Що трапилось?

КАЛІСТРАТ. Ви шукали йому дружини...

АНТІН. Дружиною мені буде не та, що вам до вподоби, а ось... Оце моя вірная і єдина дружина, і знайте, що помішати мойому коханню, мойому щастю я нікому не дозволю!

КАЛІСТРАТ. От вам, мамо, і невісточка! Хе-хе-хе...

АНТІН. Чуєте, нікому!

СОЛОМІЯ (*заміряється патерицею на Ганну*). Ах, ти, паскудо!

Парубка з пантелику збила! (*Хотіла ударити*). Та я тобі!..

АНТІН (*вириває патерицю, ломить і кидає*). Не чіпайте, мамо!..

Не доводьте до гріха!

СТАРШИНА (*чуваючи потилицю*). Увірвалось!

СЕРЬОГА (*цілує Антона*). Люблю, брат! Маладця! (*Співає*). Юра, юра, юра!..

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

Обстановка першої дії. На лаві, біля мисника, парув самовар.

ЯВА 1.

Калістрат і Карпо (стоять посеред сцени).

КАЛІСТРАТ. Ти не дитина, що розжуй та в рот поклади.

КАРПО. Та воно так... хто його зна...

КАЛІСТРАТ. Тож то, що „так“? Збереться де купка, зараз і заведи таку балачку... а іншому й на одинці довбай.

КАРПО. Ніби то Антін?

КАЛІСТРАТ. Роскусив?

КАРПО. Зрозумів, Євменовичу!

КАЛІСТРАТ. Та гляди мені! Чувш? З моїх лабет тобі не втекти.

Коли збочиш, або... в баранячий ріг скручу!

КАРПО. Я до тебе по всяк час з щирістю.

КАЛІСТРАТ. Не щирість, а діло дай. Іди.

КАРПО. Щасливо оставатись. *(Пішов).*

КАЛІСТРАТ *(стойть трохи мовчки. Зітхає)*. Так, так. *(Пройшовся по хаті, далі взяв з мисника шклянку, налив чаю, поставив на стіл і сів, замислившись; тарбанить пальцями об стіл. Раптом підвівся і заскрипів зубами)*. Мм... блазень!

ЯВА 2.

Калістрат і Софія.

СОФІЯ. Чув, Калістрате?

КАЛІСТРАТ *(похожає)*. Що? Зозулю?

СОФІЯ. У Антона дитина померла.

КАЛІСТРАТ *(зупиняючись)*. Померла?

СОФІЯ. Еге... Оце сьогодні вранці.

КАЛІСТРАТ. Померла, так і померла. *(Сідає)*. Мені що до того.

СОФІЯ. Там бідність.

КАЛІСТРАТ. Мені, я тебе питаю, що до того?

СОФІЯ. Можеб запоміг чим? У них ні шеляга за душею.

КАЛІСТРАТ. То й допомагай, коли ти така багатирка.

СОФІЯ. Яб з дорогою душею, так у мене нема.

КАЛІСТРАТ. А коли нема, то нічого й базікати по дурному.

СОФІЯ. Зверни, Калістрате, злість на милість, допоможи... Не багато — карбованців зо три, щоб стало поховати.

КАЛІСТРАТ. Гривні щербатої нема в мене для нього. Хм... благодітелька яка! Він на кожному ступні пакость мені робить, збитки причина, а я йому допомагай? А дулю не хоче?

СОФІЯ. Калістрате, голубчику. *(Обнімає його)*. Допоможи, за-
для мене.

КАЛІСТРАТ. Геть, не вяжись! Сам, як треба, нехай прийде, уклониться, прощення попросить, тоді так. А то, бач, носа дере перед старшим братом!

СОФІЯ. Невже, Калістрате, у тебе таке запекле серце, що рідному братові не хочеш допомогти та ще у таких горі?..

КАЛІСТРАТ. Краще червивій собаці кину, ніж йому!

СОФІЯ. Аджеж ми користуємось його частиною, він не править з нас...

КАЛІСТРАТ *(сердито)*. Розумна дуже! Зась! Нічого йому не слід, бо не дбав!

СОФІЯ. Хоч у позикау дай!

КАЛІСТРАТ. При волостиж є каса така... він же її придумав, хай там і візьме.

СОФІЯ. Не дають. Він там винен.

КАЛІСТРАТ. Так яж цьому не винен. *(Підводиться)*. На селі багато голоти, і коли я буду усім допомагати, то сам з торбиною піду.

СОФІЯ. Змилуйся, допоможи, ради дитинки, — вонож невинне, що у нас суперечка.

КАЛІСТРАТ. Відчепись, кажу, дай спокій!

СОФІЯ. Згадай, Калістрате, Бога! побійся його гніву!

КАЛІСТРАТ. Мовчи, бо заткну пельку! *(Замірівся, щоб ударити, але, побачивши старшину, обіймає Софію)*.

ЯВА 3.

Тіж і старшина.

СТАРШИНА. Здорові, Євменовичу!

КАЛІСТРАТ. Здорові.

СТАРШИНА. Здорові, Софіє Миколаївно!

СОФІЯ. Здорові!

СТАРШИНА. Хе-хе-хе, все воркуєте неначе ті голубки.

КАЛІСТРАТ. Еге, час би скубтися...

СТАРШИНА. Чого це ви за мною... О, чай! Добре. Пити — прямо аж горить, неначе в пеклі!

КАЛІСТРАТ. Усиц, Софіє, чаю та й мені теж, бо той прохолов вже. *(Софія наливає)*. Сідайте, Никихворе Семеновичу.

СТАРШИНА. А я оце забіг до Берка, пляшку квасу випив, не помагає — горить. *(Софія подає чай і цукор на тарілці)*.

Люблю я оце питво! Бісові пани не дурні — придумують!

КАЛІСТРАТ. Кушайте.

СТАРШИНА. Як поживаєте, Софіє Миколаївно?

СОФІЯ. Спасибі. *(Голос за дверима: „Тітко, а йдіть лишень сюди“)*.

СОФІЯ. Либонь мене кличуть?

КАЛІСТРАТ. Тебеж. Іди. *(Софія пішла)*.

СТАРШИНА. Добра штука оцей самувар, до всякого варива: *(не чай і дуже дме)* чи картоплю зварити, чи вареники... Оце позавчора Катря й куліш варила в самуварі. Хороша штука, горшків не треба.

КАЛІСТРАТ. Куліш, кажете?

СТАРШИНА. Еге. Якось на тім тяжні купець подарував мені пів хунта чаю — карбованця коштує! так Катря, ненароком у помийницю й висипала.

КАЛІСТРАТ. Ну, пропав, звісно!

СТАРШИНА. Як можна! Карбованця коштує, та щоб пропав! Вибрали, прополоскали гарненько, потім просушили в печі, на черіні. Хіба в помийниці погане що, чи як?

КАЛІСТРАТ. Та положим.

СТАРШИНА. І становий вже пив той чай потім.

КАЛІСТРАТ. І щож?

СТАРШИНА. Нічого. Скривив пику, плюнув... неприємний, каже, смак, вона. А чим же воно вона? Кислий дух чути трохи, а він: „воня!“ Дозвольте ще. *(Подає шклянку)*. Неначе згаса.

КАЛІСТРАТ (*наливає чай і подає*). Кушайте.

СТАРШИНА (*вигираючи піт*). А Антін таки коверзує?

КАЛІСТРАТ (*сідуючи*). Прямо способу не приберу, що з ним діяти. Після смерти матери ще гірш наважився проти мене.

СТАРШИНА. І охота йому сперечатися? Жив би вкупі, працював, так ні. Одружився з наймичкою...

КАЛІСТРАТ. Йому під масть.

СТАРШИНА. Катрею мою погребував, а вона дівчина хоч і не дуже... кхе... затеж хазяйського роду.

КАЛІСТРАТ. Що з воза впало, то вже пропало.

СТАРШИНА. Отож терпить таку нужду, а не здається.

КАЛІСТРАТ. Міркувалось: вижену з хати, — побідкається та й опам'ятається, аж воно...

СТАРШИНА. Упертий, капосний!

КАЛІСТРАТ. Від великого розуму, що в школі набрався, Нічого людям робить, так школи позаводили. А на чортового вони батька! Людей нівечити, від хазяйства відбивати.

СТАРШИНА. Еге, вчать, вчать... а якже його жити, коли взагалі вчений люд піде?

КАЛІСТРАТ. Босячні прибавиться. Яке ми діло втратили, га?

СТАРШИНА. Що?

КАЛІСТРАТ. Громадський лісок рублів за 300 можна було взяти.

СТАРШИНА. А-А-Антін помішав, і купця сам знайшов, що дав дві тисячі.

КАЛІСТРАТ. Антін же. З рук вирвав. Двоє відер горілки пропало на вгощення громади. Миб з вами рублів по тисячі заробили.

СТАРШИНА. Що ж подієте, коли...

КАЛІСТРАТ. Або ось, каса громадська при волости.

СТАРШИНА. Чумаб її забрала.

КАЛІСТРАТ. То було до нас ідуть за допомогою... позичиш чоловікові — він у гарячу пору за процента допоможе в роботі, а тепер найняти треба, заплатити.

СТАРШИНА. Еге, йому іграшки, а ми — терпи.

КАЛІСТРАТ (*злісно*). Ну, дограється, він!

СТАРШИНА. Верховодить громадою — тай край! Подозвольте ще, коли ласка. (*Дає шклянку*).

КАЛІСТРАТ (*бере*). Якою громадою? Голотою! (*Наливає*).

СТАРШИНА. З кожним днем усе більше схиляється людей до

нього. *(Бере чай)*. Спасибі. *(Наливає в підставку, підносить до губи і дме)*.

КАЛІСТРАТ *(хитро)*. А чи ви знаєте, що не сьогодні-завтра має бути ревізія громадської скрині?

СТАРШИНА *(налагодився пити чай)*. Га? *(підскакує; підставка паде й розбивається)*. Я... як... ви...

КАЛІСТРАТ *(тихо)*. Пропасниця забила. *(Голосно)*. Чого ви пере-лякались?

СТАРШИНА *(тремтяче)*. Господи, спаси й помилуй! *(Метушиться по хаті)*.

КАЛІСТРАТ. Кудиж ви, а чай?

СТАРШИНА. Побіжу до Берка на одчай... Збиток вам причинив, — звиніть.

КАЛІСТРАТ. То пусте. Сядьте та вкупі поміркуємо, то воно якось і буде.

СТАРШИНА. Це ви мене мов варом...

КАЛІСТРАТ. Вчора пішов я до Антона, щоб, значиться, побалакати, чи не опам'ятається. Сядьте бо.

СТАРШИНА. Швидче кажіть, ради Господа. *(Сідає)*.

КАЛІСТРАТ. Попереду ласкаю, далі страхати почав, а він мені на це: Не зачіпайте мене, бо як на те піде, то жалкуватимете з старшиною. Я, каже, знаю, що він руки гріє коло громадської скрині, донесу, каже, земському й проситиму, щоб ревізію зробили.

СТАРШИНА. Оттака ловись! Щож його діяти? *(підводиться й шукає шапки)*.

КАЛІСТРАТ. Не хвилюйтесь, придумаємо. От сідайте.

СТАРШИНА *(сідає)*. Що таке?

КАЛІСТРАТ. Треба діло так оборудувати, щоб нам його здихатись на віки, бо він найгірший ворог наш.

СТАРШИНА. Лютий ворог! Якже його здихається?

КАЛІСТРАТ. Ви-се-ле-ніє!

СТАРШИНА. Га? Виселен... Трудна штука!

КАЛІСТРАТ. Чого? Тепер таке время... Треба тільки, щоб дехто показав, що ніби то він бунтує людей, підмовляє не почитувати начальство: земського, старшину, станового, навчас не платити податків... Написати такого приговора.

СТАРШИНА. Чогоб краще! На горі писар у нас тугий. От, колиб це Качан, з тим в одну мить можнаб було оборудувати.

КАЛІСТРАТ. Громада скаже, то й цей мусить написати.

СТАРШИНА. Е, колиб громада.

КАЛІСТРАТ. То вже мій клопіт. Громаду підмажемо горілкою — вони на дурницю і надто падкі, а хто лишній — відіпхнути. Головне діло, щоб заздалегідь пустити по селу таку чутку, що ніби Антін бунтує.

СТАРШИНА. Якже його?

КАЛІСТРАТ. Я й це придумав.

СТАРШИНА. А ну-ну? Цікаво.

КАЛІСТРАТ. Посилаючи Серьогу за вами, я наказав, щоб він привів сюди Охріма з Трохимом.

СТАРШИНА. Отих п'яниць?

КАЛІСТРАТ. Егеж. Для вашого заміру вони іменно й потрібні. Це такі, що за горілку й батька на шибеницю поведуть.

СТАРШИНА. Вірно, що не пошкодують.

КАЛІСТРАТ. Ми їх підмогорочимо, щоб вони в шинку, та й так по селу розпускали таку чутку, а коли вже гомін піде — ви зберете сходку, напишете приговора, щоб на виселення.

СТАРШИНА. Гаразд придумали, їй-Богу! Колиб Господь допоміг нам спровадити його, — легче б і дихалося. А як земський?

КАЛІСТРАТ. Що земський? Громадська воля!

СТАРШИНА. Ну й головаж у вас! А мені й на думкуб таке не спало.

КАЛІСТРАТ. Охрімові з Трохимом треба буде опріч горілки дещо пообіцяти, — горілкою не обійдешся.

СТАРШИНА. А щож їм?

КАЛІСТРАТ. Ви пообіцяйте пашпорти, а я грошей, карбованців по три.

СТАРШИНА. Не можна їм пашпортів дати, — земський звелів.

КАЛІСТРАТ. Хтож вам говорить, щоб уже й дати? Пообіцяти — не дати.

СТАРШИНА. Це можна, це повсігда можна!

(За сценою чути голос Серьоги: „В ногу! аз-два, аз-два! правой-левой, правой-левой!”)

КАЛІСТРАТ. О, вже йдуть! *(підіймається)*. Треба заперти скриню та поховати дещо, бо це такі людці, що нічим не гербують, аби пожитись. *(Замикає скриню, дещо ховає)*.

СТАРШИНА. Пропачі люди!

КАЛІСТРАТ. Не проговоріться, щоб Серьога не зрозумів.

ЯВА 4.

*Тиж, Охрім, Трохим і позаду Серьога.
(Охрім і Трохим входять по салдацькому).*

СЕРЬОГА. Смир-но! В ряди стройся! Вот привів тобі єхрейторів
золотої роти! Рядова подтянись!

КАЛІСТРАТ. Здрастуйте.

ОХРІМ. Хазяїну тому, що править у дому і при том господинові
нашому старшині...

ТРОХИМ. Начальникові-печальникові.

ОХРІМ. Здравія желаєм і доброго здоров'я!

ТРОХИМ. Наше поштеніє.

СТАРШИНА. Спасибі.

СЕРЬОГА. Молодця, други мої!

КАЛІСТРАТ. Сідайте ось тутечки, до столу.

СЕРЬОГА. Оправся! Вольно! Садись!

ОХРІМ. Сісти повсігда ми можем, ежелі когда на столі водиться
всякая різність і вдовольствіє. *(Сідає).*

ТРОХИМ. З приятством. *(Сідає).*

СЕРЬОГА. Хе!.. Какі мої єхрейтори, правда молодці?

СТАРШИНА *(сміється)*. Що й говорить!

КАЛІСТРАТ. Вам чого, чаю чи горілки?

СЕРЬОГА. Вони народ образованої, так што...

ОХРІМ. Я, как звичної до всякого питва, так міне чаю і.. і го-
рілки, щоб, значиться, как пунчія! так ви мені вже...

ТРОХИМ. І того й другого.

КАЛІСТРАТ. Добре, добре. *(Дістає з мисника горілку й закуску
і ставить на стіл).*

СЕРЬОГА. Зовсім, как благородніє господа і тільки!

СТАРШИНА. Чого бо ти, Охріме, не балакаєш по людському, по
простому?

ОХРІМ. Потому що, значиться, ми з Трохимом городські люди...
не простіі... Одескі... і у етій самої Одесі образувались, как,
значить, повсігда з благородним кумпанством в кумпанії со-
стояли і нам тепер, значить, проста розмова не йдєт,
противно!

ТРОХИМ. Не подходит до нашого положенія.

СЕРЬОГА. Вони розговарюють тільки по благородному, хе-хе-хе!..

КАЛІСТРАТ. Серьога, налий, лишень, їм чаю.

СЕРЬОГА. Со вдовольствієм, для дорогих приятельєв. *(Наливає).*

СТАРШИНА. Це так би сказати: чоловік божеська твар і Бог дав йому...

КАЛІСТРАТ (*наливає горілку*). Ну, будьмо! (*Пе, потім наливає старшині й иншим*).

СТАРШИНА. На здоровя.

ОХРИМ. На добре здоровячко!

ТРОХИМ. Кушайте, на здоровя!

ОХРИМ (*взяв чарку*). Вот как у нас, у Адестії, на набережній...

ТРОХИМ. Та й в ночлежному.

ОХРИМ. Та й в ночлежному всякі розговарюють розговори про всяку політику по образованому.

ТРОХИМ. На простой мові там не можна.

ОХРИМ. Нікак підзя.

ТРОХИМ. У ночлежний не пустять.

ОХРИМ. Воно вчення треба...

ТРОХИМ. Пий вже.

ОХРИМ. Не перебивай реч говорить. От, скажем: на вашой простой мові ето горілка або водка, а по образованному — мастіка.

СЕРЬОГА. Ну, приятель, ти тільки песні пойош да чарку держиш — пий!

ТРОХИМ. І я кажу — пий!

ОХРИМ. За образованість і просвіщеніє! (*Випив*).

КАЛІСТРАТ. Пий, Трохиме!

ТРОХИМ. Будьмо! За Адесту! (*Випив*). Кхе...

СТАРШИНА. Хтож вас образованію вчив?

СЕРЬОГА (*наливає собі сам*). Ну, чарочка-коханочка, пійть вовной чаловек, штоб не забить тебя во век! (*Випив*).

ОХРИМ. Как хто? Там усякая вам благородная публичность: там вам скубент, і дохтур, і полковник, і хранцуз. (*В тягу розмови кладе, непримітно для инших, по кусочку цукру в шклянку, так що накладає трохи не повну*).

ТРОХИМ. А більш усього — грек!

КАЛІСТРАТ. Ще по чарці! (*Наливає*).

ОХРИМ. Хоч і по чарці, то я со вдовольствієм.

ТРОХИМ. Про меня хоч і по три. (*Всі пють*).

СЕРЬОГА. Чай ваш прохолов уже.

ТРОХИМ. Плювать!

СТАРШИНА. Чудесне питво — чай! (*Пе*).

КАЛІСТРАТ (*наливає*). Ну, ще до чаю. (*Дає всім*).

ОХРИМ. По старому, як говориться, звичаю повсїгда пють до чаю.

ТРОХИМ. А після чаю теж по звичаю! *(Бере цукор жменюю й кидає в шклянку. Калістрат сердито позирає, узяв тарілку з цукром і відніс у мисник).*

ОХРИМ. Вот как у нас у Адесті — прийдьош у трахтьор „Белой Лебедь”...

КАЛІСТРАТ *(сїдаючи біля старшини. Тихо)*. Треба їх підмогоричити.

СТАРШИНА. А так, так... звісно. *(Шепчуться)*.

СЕРЬОГА *(про себе)*. Якісь то секрети? Антиресно. *(Прислухається)*.

ОХРИМ. Зараз потребуєш пару чайов, мармазелью!..

ТРОХИМ. Заведеш машину... *(Тихо)*. Охрьоша, чого він нас закликав?

ОХРИМ *(тихо)*. Чорт його зна! — То, було, й на очі не підпуска, а тепер перші гості. Мабуть запевнився, що образовані — не мужики.

ТРОХИМ. І я так думаю.

КАЛІСТРАТ. Пийтеж! *(Ті пють)*.

СТАРШИНА *(до Охріма з Трохимом)*. Скажіть мені, чого ви відбились від дому, від хазяйства?.. І хороші ви, так будем говорити, люди, а розпустилися зовсім. Нехай вже Трохим, а в тебеж жінка, діти, земелька єсть, наділ, хата своя, а ти покинув хазяйство?

ОХРИМ. Не можу я хазяйнувати — нету роцоту!

ТРОХИМ. Нікогого.

КАЛІСТРАТ. Як то так?

ОХРИМ. Так, нету, та й годі!.. Я робив, хазяйнував, поки дурной був, а как образувався, так і повидів.

ТРОХИМ. Що нікогого роцоту!

СТАРШИНА. Жінка вже скільки разів приходила скаржитись на тебе.

ОХРИМ. Жінка, кажете? *(Захлиснувся чаєм)*. Псс...

СТАРШИНА. Еге, твоя жінка.

ТРОХИМ. Плювать! *(Калістрат з старшиною шепчуться)*.

ОХРИМ. Подумайте самі, какой мені роцот? Мамаша мої ще живі, брат-салдат; ну, от я думаю: колиб усе те хазяйство та було моєю, тоб так, я й трудивсяб... Я перш робив, ждав, що Бог дасть, мамаша помруть, брат помрють — буду я один собі ха-

зяїн, — ну, а потім повидів, що ето щастя мені не судилось...
когда ще я дїждусь того щасливого часу, що вони поздыха-
ють!.. ну й махнув рукою.

ТРОХИМ. І во первих, не про нас чорна робота.

СЕРЬОГА. Хе! Молодця. Охрім — хвилософ да й тольки!

КАЛІСТРАТ (*старшині тихо*). Серьога міша.

СТАРШИНА (*тихо*). Пошліть, куди небудь. (*Балакають*).

КАЛІСТРАТ. Серього, налий по чарці.

СЕРЬОГА. Можна. Скольки вгодно. (*Наливає; поть усі опріч Ка-
лістрата й старшини*). Видиш, брат, што значить образованая,
городська публіка? — зовсім другой сорт, как деревенська!

ОХРІМ (з жалем). Как подивлюсь я на наших мужичків, так прямо
душа боліє, що в них нікоторого поніманія в образованости!

СЕРЬОГА. Верно!

ТРОХИМ. Ноч без маяка.

КАЛІСТРАТ. А ви вже зовсім як образовані, благородні? Хе-
хе-хе...

ОХРІМ. Я, хвалити Бога, вже пять годов, как по всяких городах
буваю... у Адестії в меня приятелі, не какіє небудь, а всякая
публічність, как свої люди, однаково. Прийдеш у ночлеж-
ний — душа радіє, неначе в рай! — і там тібе усякое образо-
ваніє і вдовольствіє.

ТРОХИМ. Да й по етапу когда йдьош, то багато дечому обра-
зуїшся.

СЕРЬОГА. А ви й по етапу ходили?

ОХРІМ (*гордо*). А как же! Ви може думаете, що так вам усякой
можеть і по етапу пойтїть? Нікогда!

ТРОХИМ. Охотників багатоб знайшлось!

ОХРІМ. От я за сібя скажу: хвалити Бога, вже чотири рази ета-
пом ходив, — на всяких пересельних пунктах побував.

ТРОХИМ. Не бреши — три!

ОХРІМ. Чотири!

ТРОХИМ. Три!

ОХРІМ. Чотири, — кажу!

ТРОХИМ. Кажу, — три, не завдавайся на андрацит!

ОХРІМ. Ти три, а я чотири!

ТРОХИМ. І ти — три.

ОХРІМ (*вихвачує з халяви ножа*). Брехні мені завдати? (*Замі-
рається*).

СЕРЬОГА (*хапає за руку*). Не шали, приятель!

КАЛІСТРАТ. Не сварігься бо!

СТАРШИНА. За це можна і притикола!

ОХРИМ. Пуцай не завдають брехні: коли говорю, що чотири, то — чотири!

ТРОХИМ. Нехай і чотири. (*Тихо*). Врѳот — три. Хвалько поганий.

ОХРИМ. Ех, Калістрате, хороший ти чоловік, жаль, що без образования тільки!

КАЛІСТРАТ (*сміючись*). Де вже нам!

ОХРИМ. І гарно тут у тебе... усякії вдовольствія на столі... і зовсім би неначе в нас, у Адестії, у трахтьорі, у „Белому Лебеді“, тільки шкода, що...

ТРОХИМ. Мармазелі та машини нема.

КАЛІСТРАТ. А тоб що?

ОХРИМ. Зовсім, як в Адестії... колиб ще машина, мармазеля... завів і гуляй.

ТРОХИМ. Ги-ги-ги... чудесно!

СЕРЬОГА. Вот у меня лучче всякої машини. (*Показує гармонію*).

ОХРИМ. Сьрьога, товарищу верной, розваж, розвесели душу!

СЕРЬОГА. Можна. Каку вам? (*Робить цигарку й закурює*).

ОХРИМ. Заграй про нашу рідную Адесту...

СЕРЬОГА. Для приятелів со вдовольствієм!

КАЛІСТРАТ (*тихо*). Ну, заведуть тепер на цілий день.

СТАРШИНА (*теж*). Та нехай вже, коли призвали.

ОХРИМ. Сьрьога, починай!

ТРОХИМ. Валяй!

СЕРЬОГА. Ідьот! (*Грає. Охрім і Трохим співають*):

Жив я в городі в Адесті,
Там дівчонку полюбил,
Там з Милашечкой уместі,
Там в трахтьорі чай я пив,
Там в ночлежному з Трохимом
Познакомила судьба;
Там горілочку грахвином
Пили вмести ми до дна!
Лежим з ним ми на топчані,
Курим трубку з тютюном,
А в кармані три копейки,
Три копейки серебром!

Ми на тії три копейки
 Погуляли цілу ноч,
 А потім судьба злодейка
 З шинку викинула проч!
 А на вулиці нещасних
 Нас обход позабирав
 І з Трохимом по етапу
 Із Адесту нас погнав!

ОХРИМ. Е!.. Адест! Город наш разлюбленной!

ТРОХИМ. Прямо летів би туди! *(Схлипуючи, витирає очі).*

СЕРЬОГА. Молодця ребята! *(Про себе).* Я вижу, што я тут лишній.
 Калістрат штось затіваєт. — Хм... Надо пуститься на воен-
 ную хитрость. *(Випиває чарку горілки і вдає з себе п'яного,
 хитається).* Люблю, братуха, тебя! *(Цілує Калістрата).*

КАЛІСТРАТ. Відв'яжись!

ОХРИМ. *(Теж хоче поцілувати Калістрата).* Калістрате, я думав,
 що ти падлець, — а... а ти хороший чоловік!

КАЛІСТРАТ. Не треба, я не люблю цілуватись!

ТРОХИМ. То й плювать!

ОХРИМ. Я ось кого поцілую... Серьогу поцілую. *(Цілує).* Серього,
 люблю тебя... дай цигарку. *(Серьога дає цигарку, що сам ку-
 рив, Охрім потім дає Трохимові, а той знов Охрیمові).*

ТРОХИМ. І я поцілую. *(Цілує).*

СЕРЬОГА *(скидає з себе маринарку й кладе її під голову на лаву
 біля середніх дверей).* Послі жаркого страження полагається
 й отдых *(ліг),* так сказать, дньовка.

КАЛІСТРАТ. Тиб ішов в сіни або в садок!

СЕРЬОГА. Міне харошо і здесь. *(Трохи згодом ніби захрін).*

СТАРШИНА *(голосно).* Нехай чоловік засне, відпочине. *(Тихо).*
 Хай вже — аби спав!

ОХРИМ. Калістрате! І чого бо ти тут сидиш на селі?

КАЛІСТРАТ. А що?

ОХРИМ. Ходім з нами в Адесту — не жалкуватимеш. Там тобі
 і хранцуз і грек...

ТРОХИМ. По етапу пройдеся.

КАЛІСТРАТ. Ось краще слухайте мене. *(Не дуже голосно).* Хо-
 чете заробити?

ОХРИМ. А чогож, тільки яка робота?

ТРОХИМ. Когда чорна, то Господь з нею!

КАЛІСТРАТ. Робота язиком.

ОХРІМ. Це скільки завгодно!

ТРОХИМ. Язиком можна!

КАЛІСТРАТ. Ходім сюди, Никихворе Семеновичу, ходім, там безпечніше. *(Ідуть в бічні двері).*

СЕРЬОГА *(трохи згодом підводиться)*. Хм... Пашли! Ну й вумная бестія етот Калістрат — не проведьош! Видно, што братуха штось то затіваєть, но што іменно? У меня есть такое сумленіє, што Калістратушка з старшиною хочуть ізделать внезапное нападеніє на неприятеля, — на Антона. То, бувало, Охріма з Трохимом до двору не допускав, а тепер вгощають їх, как своїх приятелів. Н—да... Ну ка, станем ми на наблюдательной пост, да чи не подслушаем чого? *(Стає коло дверей, поклав палець на губи і слухає)*. Так і есть: тайной заговор — одгадав! Внезапное і стремительное нападеніє на неприятельской лагерь! Узятіє у плен Антона. Хм... Но што іменно з ним хочуть ізделать — не розберу! Надо будить розпросить етих пняницъ. Братуха обіцаєт ім по чотири рубля. Торгуються... Чистая дипломатія да й тольки. Старшина говорить, што пашпорти ім дасть... Про якої то бунт говорюють. Ідуть! Тепер опять на шпіоньской пост. *(Лягає на лаві й хроне)*.

ЯВА 5.

Серьога, Калістрат, старшина, Охрім і Трохим. (Охрім і Трохим хитаються).

ОХРІМ. Ми усякое дело можемо до діла довести і образованость подпустить.

ТРОХИМ. Образуєм — он як!

СТАРШИНА. Не кричіть бо!

КАЛІСТРАТ. Безпешно, чуєте хрופака завдає?

ОХРІМ. Нам не страшно... нам наплювать!..

ТРОХИМ. Скільки завгодно!

ОХРІМ *(підійшов до столу, наливає й не)*. Только, щоб і ви по чести, по совісти!

ТРОХИМ. Без мощенства! *(Теж не)*.

КАЛІСТРАТ. Обманювати не буду.

ОХРІМ. Щоб пашпорти нам були!

ТРОХИМ. На казьонной щот.

СТАРШИНА. Сказав же, що будуть.

ОХРИМ. Хоч воно плювать на пашпорти!.. нам аби до Адесту, а там не страшно. З Адесту й по етапу не страшно... А без пашпорта так, пожалуй, дійдеш до Терашполю тільки, та зараз з десяцьким і назад, а вже как з десяцьким іти...

ТРОХИМ. Одно огорченіє.

ОХРИМ. По етапу — другий разговор.

ТРОХИМ. По етапу повсігда со вдовольством.

СТАРШИНА. Зробіть тільки діло, я пачпорти дам.

ТРОХИМ. На казьонний щот!

СТАРШИНА. Брехати не буду, — на те я начальник.

ОХРИМ. Дорогой мой, начальники самії великі брехуни у светі.

ТРОХИМ. Як скакунці у Адесті!

СТАРШИНА. Я не з таких.

КАЛІСТРАТ. Умовились же, і край.

ОХРИМ. І ви теж, як по договору: — нам з Трошой по чотири рублі на дорогу... по чести.

ТРОХИМ. Без нікоторого мошенства.

СЕРЬОГА (*тихо*). Нічого не пойму!

КАЛІСТРАТ. Як що оборудуєте діло, то я ще вам опріч того, що обіцяв, подякую.

ОХРИМ. Значить, скажемо... скрозь скажемо... по чести... Бунтовщик, значить... Земського не треба, станового по шії...

СТАРШИНА. Так, так.

ТРОХИМ. Старшину по морді! (*Заміряється*).

СТАРШИНА (*відхиляється*). Ну-ну, ти!

ОХРИМ. Податі не платити... усяке не потріб...

ТРОХИМ. Апчхи-и!

ОХРИМ. Бонджур! (*Наливає*). Ти, Калістрате, не думай, що нам твоя горілка треба? Ми у Адесті не таку пемо, ми только как чесні люди — по совісти. (*Пе*).

ТРОХИМ (*не*). По настоящей!

СЕРЬОГА (*тихо*). Ягась тонкая політика!

КАЛІСТРАТ. Ну, годі, годі! (*Будить Серьогу*). Серього, Серього! (*Той ніби сонний, щось бурмоче*).

СТАРШИНА. Не чіпайте, нехай спить!

КАЛІСТРАТ. Чого він розлігся! Серього! (*Будить*).

ОХРИМ. Серього Євменовичу, голубе мій... Ваше благородіє... товарищу дорогой, уставай, та значить...

ТРОХИМ. Випемо.

СЕРЬОГА (*піднімається, протирає очі й позіхає*). Е... так важно задрімав. Ну, што здесь?

ОХРИМ. Серього... люблю я тебя, Серього! Серього, пойдьом з нами у Адесту... ти там у золотій роті первой чоловік будеш... Серього, випем! (*Наливає*).

ТРОХИМ. Світа побачиш!

КАЛІСТРАТ. Проведи їх, Серього, щоб часом собаки не покусали.

ОХРИМ. Не безпокойтеся, ми од усякої собаки одгризьомся.

ТРОХИМ. Ми личности неприкосновенії.

СЕРЬОГА (*випив*). Ну, вхрейтори, слухать команду!

ТРОХИМ. Можемо.

СЕРЬОГА. В ряди — стройся! Полуборот на ле-во!

ОХРИМ (*подає руку Калістратові*). До свіданія!

КАЛІСТРАТ. Прощайте! (*Нехотячи подає руку*).

ТРОХИМ. Бонджур. (*Подає руку й старшині*).

СТАРШИНА. Прощавайте!

СЕРЬОГА. Ну, рядова, подтянись! Пересельники наперьод! Полуборот на ле-во! Правую ногу уперьод, шагом арш! аз-два! аз-два!.. правой-левой, правой-левой! (*Пішли з піснею*).

СТАРШИНА. Хе-хе-хе... По муштрі, мов справді воєнні.

КАЛІСТРАТ. Так діло оборудуємо, що й не оглядиться! А ці п'яниці аж затанцювали, почувши за пачпорти... Хе-хе-хе... Як то вони тоді затанцюють, як ви їм дулю замість пачпортів дасте? (*Регочеться*).

СТАРШИНА. Кумедія буде! Образовані! Хе-хе-хе...

(*Обидва якийсь час регочуться*).

ЯВА 6.

Тіж і Ганна (несміливо входить).

ГАННА (*заплакана*). Здорові!

КАЛІСТРАТ. А-а! Здрас-туй-те!

СТАРШИНА. Здорова!

КАЛІСТРАТ. Що скажеш?

ГАННА. До вас прийшла.

КАЛІСТРАТ. Бачу, що до мене, — спасибі! (*Кланяється*).

ГАННА. Дитинка померла.

СТАРШИНА (*зігхає*). Царство небесне! (*Підводить очі вгору*).

КАЛІСТРАТ. Поховаєте, коли померла.

ГАННА (*важко*). Запом... (*Плаче*). Запоможіть... ні за що поховати.

КАЛІСТРАТ. То вже не моя печаль.

СТАРШИНА. Чия дитина — того й клопіт.

ГАННА. Благаю вас, допоможіть... карбованців зо три...

КАЛІСТРАТ. Хе-хе-хе... А чому ж Антін не прийшов, а тебе післав?

ГАННА. Він не знає, я тихенько від нього пішла, щоб не сердився... він не велів.

КАЛІСТРАТ. Не велів? Так чого ж ти прийшла, коли не велів?

ГАННА. Що робити? Горе погнало.

КАЛІСТРАТ. Чуєте, Никихворе Семеновичу: „Не велів!“ Гордує. Хм... Штука! Він гордує мною, гербує старшим братом, а я допомагай йому!

СТАРШИНА. А так-так, коли гордує.

КАЛІСТРАТ. Нехай сам прийде, та вклониться, або ж хай звернеться до своїх приятелів, котрих настановляє проти мене.

СТАРШИНА. Звісно, хай прийде, попросить прощення в брата, він же менший.

ГАННА. Я до цього не мішаюсь.

КАЛІСТРАТ. Не мішаєшся? Тиж жінка, то коли бачиш, що він дурів, повинна напутити його, уговорити.

СТАРШИНА. Ну-да.

ГАННА. Я не за тим прийшла, щоб...

КАЛІСТРАТ. Не доставало, щоб я сам прийшов до нього, вклонився йому.

ГАННА. Це я вас прошу... я верну вам... У позику прошу... Зароблю денебудь і верну — він не знатиме.

КАЛІСТРАТ. Вернеш? — жди.

ГАННА. Присягаюсь, що верну!

СТАРШИНА. Подивлюся я на твого Антона та й дивуюся: чоловік розумний, не п'яниця, а до хазяйства його бракує. Водиться з усякою там шантрапою. Покаявсяб перед Калістратом, узявсяб за розум — і бідности не знав би, а то...

КАЛІСТРАТ. Дума, бачите, що повні ясла вклоняться голодній скотині. Хе-хе-хе...

ГАННА (*навколішках*). Калістрате, братіку, батечку рідний... згляньтесь на Бога, допоможіть, — я вам віддячу.

КАЛІСТРАТ. Тієї дяки від Антона і надто.

ЯВА 7.

Тіж і Серьога. (Входить і нишком стає біля дверей, коло мисника).

ГАННА. Мені, щоб дитинку поховати. *(Кланяється)*. Змилуйтесь...

У вас же свої діточки... Позичте, заратуйте.

КАЛІСТРАТ. Я в позику не даю — я здирщик. *(Дістає гаманець з кишені)*.

ГАННА *(радо)*. Пошли вам Господи чого бажаєте... Цієї допомоги я ніколи не забуду!

КАЛІСТРАТ. На, жертвую на погребеніє.

ГАННА. Спасибі вам, нех... *(Бере)*. Гривен...?! *(душать сльози)*.

Щож я з ним зроблю? Не жартуйте, пожалійте... хоч карбованцем допоможіть.

КАЛІСТРАТ. Нема. Ото бери — жертвую...

СЕРЬОГА *(підходить до Ганни і підіймає її)*. Встань!

ГАННА *(піднялась, кидає гривеника Калістратові в вічі)*. На полуду візьми собі, Каїне проклятий!

КАЛІСТРАТ *(піднявся)*. Що таке?!

СЕРЬОГА. Каїн, да іщо по послідній моді! А ти, дура, перед ким навколішках стоїш, кого ти просиш?

КАЛІСТРАТ. Гляди мені, ти!

ГАННА. Я думала, що він чоловік, хоч крихта жалю знайдеться... а він гірш хижої звірюки!

КАЛІСТРАТ. Ти у моїй хаті, та ще... Геть к бісу!

СЕРЬОГА *(спокійно)*. Стой, брат, не шали: не в твоїй, а в нашій!

СТАРШИНА. Хм, ач який!

ГАННА *(плаче й хоче йти)*. Прощай, бодай тобі так легко...

СЕРЬОГА *(здержує її)*. Падажди, не ходи! *(Йде на середину сцени, здійснює з себе годинник і дивиться на нього. Зітхаючи. Чуло)*.

На призовій стрільбі ні одного промаху не дал, усі пулі в ціль понал. За отличную стрільбу первую царскую призу получил... Беріг... дорожче как глаз свой беріг, а тепер розтаться прийдеться. *(Довго дивиться на годинник, важко зітхає, цілує й дає Ганні)*. На. — возьми. Неси до Берка... много не дасть, а рублів 6—7 возьмиш.

ГАННА. Серього... братіку! *(Хоче поцілувати руку)*.—Спасибі!..

СЕРЬОГА. Проч... Без разговорів! Ну, налево кругом, хворсірованим маршом, арш! *(Бере її за плече й веде до дверей)*. Тільки молчать мені! Штоб Антон, етот Авель, не знал, чувш? А я за-

раз прийду псалтиря читать. (Ганна пішла, Серьога дивиться на Калістрата). Ех! (Хитає головою). А іщо брат! Каїн! (Підходить до столу й не). За упокою душі новопреставленого младенця Григорія!

КАЛІСТРАТ. Тиж це як, по одній стежці з Антоном, чи що?

СЕРЬОГА. По какой стежці я пайду, мов діло! Я военний чоловік, для мене усі дороги свободні — любую вибірай... і ти міне не указ!

СТАРШИНА. Не сальдацьке, Серього, в тебе серце!

СЕРЬОГА. Да і не вовче!..

КАЛІСТРАТ. Жартуй, та дивись, щоб не довелось плакати, — к чортовій матери на пррстрі і тебе випхаю!

СЕРЬОГА. Меня?! Шалиш, брат! Я тобі не Антон. Я царю й отечеству служив, кров проливав!

КАЛІСТРАТ. Велика цяця, як служив!

СЕРЬОГА. Єжелі што, так подавай міне мою часть і плювать!

КАЛІСТРАТ. Оце бачив? (Показує дулю).

СЕРЬОГА. Пожалуста, посмотри на ето. (Показує дві). Я, брат, не буду з тобой і разгаварювать, — я прямо до воєнного министра!

СТАРШИНА (тихо). Ач куди хвата! Що як справді? (Голосно). Заспокойтесь, чого ви?

КАЛІСТРАТ. Глянь, наважились тринькати добро!

СЕРЬОГА. До того, що я часи дал — тобі зась! Не твоє — своє дав, у царя заслужив! (Пе). Ех ти, вовк хищной! Собака! Камчадал!

КАЛІСТРАТ. То я тобі! (Хоче кинутись на його, але старшина придержує).

СТАРШИНА. От бо заспокойтесь!

СЕРЬОГА (грозиць пальцем). Не шали! Руки короткі! (Гордо). Ето видиш? (Показує на значок за стрільбу). Тож то. Ну-с! (Надів кашкет). Одправимся на похоронное торжество. (Чуло). Здсь горілка, чай, веселля, а там: голод, смерть і сльози! Негодяй! (Хутко подався).

КАЛІСТРАТ (бе кулаком об стіл так, що шклянка паде). Мм... Іроде!

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Середина волости. Двері з боків; просто вікна. На переді сцени, з боку стіл накритий червоним або зеленим сукном, на столі всяке писарське приладдя.

ЯВА 1.

Писар і сторож. (Писар сидить біля столу, розглядає папери; сторож на лаві, біля середніх дверей).

ПИСАР *(згодом)*. Старшина був у волости?

СТОРОЖ *(піднявся)*. Були. З Калістратом Євменовичом щось тут усе радились довгенько, а далі пішли. Говорили, що зараз вернуться... Я й забув! Наказували, щоб і ви приходили до них.

ПИСАР. Куди?

СТОРОЖ. Звісно, до Берка. *(Відчиняються двері і дехто з людей хоче увійти, сторож кидається до дверей)*. Нидзя! ждїть коло волости. Покличуть, як треба буде!

ГОЛОС *(зза дверей)*. Так мені у присутствїє треба!

СТОРОЖ. Кажу, нидзя!

ГОЛОС. Як то нидзя, коли діло?

ПИСАР. Чому ти не пускаєш?

СТОРОЖ. Не велено.

ГОЛОСИ. Що він порядки заводить? Як то так, щоб у волость та не можна? А коли діло є?

СТОРОЖ. Ну й народ! Як нидзя, так, значиться, й нидзя! Начальство приказ такий дало! *(Дехто преться в двері, сторож випихає)*. Відійди від грїха! Геть краще від дверей, бо...

ГОЛОСИ. Бо що? Що це таке справді? Сходку назначили, а не впускають! Мені діло до волости!

СТОРОЖ. Ет! *(Піднявши ціпок, так ніби хоче вдарити, випихає людей)*. Самовольство тай годі!

ГОЛОС. По якому це праву?

СТОРОЖ. Ще й огризасться! Ось, право, бачиш? *(Показує ломаку. Послїднього дуже штовхає в потилицю)*. Геть кажу!

(Виходить і причиняє за собою двері. За кулісами чути голоси людей: „Деж не по закону! На те волюсть. Мені до писаря треба! Цього ще не було“).

ГОЛОС СТОРОЖА. Я не звістен об тім — старшина знає! Відійди від гріха! Так наказано.

ГОЛОС СЕРЬОГИ. Штож, што наказано?

ГОЛОС СТОРОЖА. То й не лізь!

ГОЛОС СЕРЬОГИ. Шалиш!

ПИСАР. Сергій іде. (Усміхаючись). Цього не зупиниш.

ГОЛОС СТОРОЖА. Підожди, старшина прийде, розрешить, тоді й підеш, а тепер — не лізь, не можна!

ГОЛОС СЕРЬОГИ. Смирно! З ким ти губу розпускайш? Ти знаєш, што я старшой унтерцер Тмутараканського полку!

СТОРОЖ. То що як старшой?

СЕРЬОГА Пайшов вон, скотина! (Чути спів: „Чорная карета“).

ГОЛОСИ ЛЮДЕЙ. Що значить москаль! Йому плювать! Еге, цей скрізь доступиться.

ГОЛОС СТОРОЖА. Свинєю лізе!

ЯВА 2.

Писар і Серьога (входить співаючи).

ПИСАР. Ти щож це? Куди прийшов?

СЕРЬОГА. Вашому благородію, Василю Петровичу, здравія желам і... нашеє найнижающеє. (Подає руку). Спрашувте, куда прийшов? Конечно, у волосное заведеніє, чи то учрежденіє, а прийшов я сюда пошукать братця старшово, Калістра-тушку, штоб амуничные і приварочные получить з нього.

ПИСАР. От ти салдат, унтер-офіцер, а ввічливости не знаєш!

СЕРЬОГА. У которім разі?

ПИСАР. Не поважаєш сельського правленія, увійшов сюди ніби у шинок, з піснею.

СЕРЬОГА. Ех, Василь Петрович, дорогой мой! Я так понимаю: краще в етом заведеніі песні петь, чим нежелі усякіі, з сумнительным качеством, діла ршать. Потому самому, што од песні лихого нікому не будить, потому — песня, собі песня, да й только, — а вот еті сумнительния качества так можуть чоловіку неприятность доставить порядочную.

ПИСАР. Про віщо ти?

СЕРЬОГА. Я, Василь Петрович, довідався (*сідая*), открит тайну.

ПИСАР. Яку?

СЕРЬОГА. Да таку, што сьгодня імеєт быць в етом самом заведе-
деніі уголовноє преступленіє, так сказать, хоч і без крово-
пролитильства, а усьож таки душегубительство!

ПИСАР. То ти вже знаєш, що...

СЕРЬОГА. Не трудіться. Знаю, всьо знаю. Хоч усьо дело ето
у тайні, но я, як военной человек, і хоч не шпіон, а іщо поза-
вчора узнал про етот заговор, штоб Антона, розлюбленого
і єдиноутробного моего братуху на виселеніє, значить.

ПИСАР. А Антін зна?

СЕРЬОГА. Конешно, знаіть. Я йому дочиста, по братськи, как
полагаіться!

ПИСАР. Щож він?

СЕРЬОГА. Он? Нічого. Он у меня маладець — герой! Говорить,
што йому не страшно, бо, значить, нікогого сумленія на
совісті не чувствуйть, а при том надіється на мир і... тольки.

ПИСАР. Ти побалакав з Калістратом, уговорив би його не ро-
бити цього. Це — він домагається.

СЕРЬОГА. Без нікогого сумленія, што він! Да што міне з ним
говорить? Усе равно, што в невидимого неприятеля вистріл
пуцать. Я постановил нейтралитету держать і тольки.

ПИСАР. Нейтралитету?

СЕРЬОГА. Да. Вот, к примеру сказать вам, воюють дві держави,
воюють, аж чуби тріщать, а третя держава, у ето время си-
дить собі да в позорную трубу і наблюдаіть, што з етого бу-
дить... так сказать, нейтралитету держить. А потом, как под-
ходящая категория і уремя випадеть, так ета, значить самая
третья держава і гріє руки коло чужого вогню, так сказать,
у мутнім озері карасів ловить і тольки.

ПИСАР. То й ти думаєш в мутній воді карася впіймати?

СЕРЬОГА. Моя нейтралитета зовсім другого качества.

ПИСАР. Цікаво.

СЕРЬОГА. Так, што ежелі Калістратове діло не вигорить, так
тогда міне плювать, а ежелі мир постановить такой приговор,
штоб Антона на виселеніє, так тогда я такую штурму под-
пуцу, што жарко всем станеть! Лучшую чим под Аршавой
на маньоврах!

ПИСАР. Антін — мужик чесний, справедливий і колиб більше та-
ких, то не бідувалиб так люди!

СЕРЬОГА. Одно слово — душа человек, да й тільки! Я за нього кров свою можу пролити, потому как разлюбльоний і єдиноутробний брат.

ПИСАР. Я пробував говорити з старшиною: раяв не робити цього — не слухає. Хоч, конешно, я міг би донести земському, але що поробиш? Йти супроти старшини — збутися й цього гіркого хліба. Самомуб — байдуже, а обрікати на голод жінку, дітей, не сила моя. До того я певен, що громада, здебільш, любить і поважає Антона за його щирість, за правду і не попустить п'яницям, та павукам-багачам учинити над ним беззаконіє.

СЕРЬОГА. Розуміється. Е, кождаб я писарем був!

ПИСАР (*гірко всміхаючись*). То що?

СЕРЬОГА. То... так... да... ремесло благородное!

ПИСАР. Повинноб таким бути, а в тім, як подумавш: Господи, ти Боже мій! Хто нашому братові писарю в пику не плює? Волосний писар: і мот, і хапуга, і сякий, і такий! У книжці, у газеті, на тїятрі — скрізь його носять, лають! І ніхто не зацікавиться його життям, обставинами. Хайби хоч один з тих, що кричать про благородство, чесність — день побув у нашій шкурі серед темноти, п'яниць та павуків, цікаво, щоб він тоді заспівав?

СЕРЬОГА. Стало бить виходить: мираж і тільки! Так ви, Василь Петрович, говорите, што за Антона бояться не следствует?

ПИСАР. Думаю. А коли, не дай Боже — усе можливо — тоді і я не зупинюсь ні перед чим і встану на оборону.

СЕРЬОГА. Василь Петрович! (*Простягає руку*). Благодарю вас... спасіба. Позвольте вас за еті самії слова поцілувать. (*Цілує*). І шчо позвольте вам лепортувать, што сколько я на своєму віку не видал писарів, дак усьо — абож ладлець, абож мошеник, а той прямо разпротоканалія — всі до одного! А от ви, так сказать, зовсім другой чоловік, как і не писар будто. Чесное слово!

ПИСАР. Годі, годі! Краще скажи мені, коли ти перестанеш гуляти? Коли ти вийдеш на прямий шлях?

СЕРЬОГА. Без нікоторой надобности, Василь Петрович!

ПИСАР. Як то без надобности?

СЕРЬОГА. Без надобности да й тільки, потому ета самая, прямая, дорога, што ви говорите, обложена траншеями.

ПИСАР (*усміхаючись*). Чудний ти.

СЕРЬОГА. Вот Антон, захотів пойти по етой, прямої, дорозі, і попав у самую центру неприятеля. Лучше я, щоб не потрапитися у плен, буду ходити у обход етой дороги, щоб не прийшлося на капитуляцію здаватися.

ПИСАР. Требаж коли небудь узятись за діло, за роботу, не всеж гулять?

СЕРЬОГА (*гордо*). Роботать?! Вдивительно мені, Василь Петрович, што ви, человек не глупой і говорите міне „роботать!“ Міне, при моему чину работать? Хе-хе-хе...

ПИСАР. Хіба робити сором?

СЕРЬОГА. Хе! Розумієся, не сором, только как работать? Для меня на селі нету роботи. Не за плугом же мені ходити? Не вівці пасти?

ПИСАР. Усяка праця, аби була чесна, не понижує чоловіка.

СЕРЬОГА. Нет, Василь Петрович, я как старшой унтер-цер, так сказать, первой стрілок 263-ого Тмутараканського Его величества Короля Померанського полка, первую царськую призу получил... Когда я з полка виходил, сам командір вот етую правую руку мне пожал: „Маладец, говорит, Маляренко, маладец! спасіба за верную службу, будь і наперьод человеком і не осрами честь полка“. „Рад стараться, говорю, Ваше высокоблагородіє!“ І после етого да щоб я за плугом хаділ? Унтер-церское сословіє марав! Ні в жисть! Што ви шутки шуткуете? Для міня даже обідно слишать од вас такое.

ПИСАР. Невжеж ти думаєш увесь вік отак жити?

СЕРЬОГА. А чому і нет? Покойной панаша оставил достаточно—хватить. Хоча братець мой старшой і бурчить, чортом на меня смотрїть, так міне усьо равно, што плювать, потому я себя понімать і соблюдать могу! Когда ежели йому не ндравиться ето, — не хочеть доставлять міне усякія средства і вдовольствія, так подавай міне мою часть і только!

ПИСАР. Жди! Антін багато взяв?

СЕРЬОГА. Я не Антон! Антон младенець, дурак і только, а я унтер! Єжелі што, дак я прямо до военного министра, да й только! А то щоб я наймитом йому був? Не дождьот, во век не дождьот!

ПИСАР. Женивсяб, узаявся за хазяйство, або службу знайшов яку. Кращеж бути самостійним, ніж...

СЕРЬОГА. Жениться, вступити в законную совокупность, я со вдово́льствием, так как при мойом великопотребнім возрасті, ето даже необходимое підприємствіе, но только не на селі.

ПИСАР. Чому?

СЕРЬОГА. Здєсь нема для меня подходящей, по своїм категоріям, невести. Не на мужицькеж міне жениться? Я женюсь у городі на модісткє. Ето будеть подходящая мелодія. Ну й службу найду, так сказать, у кондухтори, або швайцари. Ето тоже для унтер-церского званія стаття подходящая; потому там імеїш дело з благородною публикою. Так-то!

ПИСАР. Чомже ти, як був у городі, не знавшов собі?

СЕРЬОГА (*усміхаючись*). Што ви! Хе-хе-хе... разві возможно, штоб у городі без етого занятія? Там у меня уже єсть такая типа.

ПИСАР. Хтож вона? З яких?

СЕРЬОГА. Розуміється, баришня — мармазеля, із мадамського сословія.

ПИСАР. Служить, чи як?

СЕРЬОГА (*гордо*). Аа-а, заімається... звєсно, как у городе... всякими художествами.

ПИСАР (*сміючись*). Якими художествами?

СЕРЬОГА. Разними там... (*показує рукою*) всякими благородними... шляпних і прочих ділов майстриця і художниця. Я когда бил у военной, так в один прекрасный вечір спознался з нею на шквіру, ну й таким манером полюбились з нею, завели амурную трель і тепер нам необходимо произвести вступленіе в законний брак і заключить союз, штоб не вийшло шкандалю.

ПИСАР (*усміхаючись*). Якого?

СЕРЬОГА. Потому што, как она городська і при етом разних ділов художниця, — ходить у шляпі, пудриться і подпускаєт глянець на патрет, так без шкандалю не обойдётся.

ПИСАР. Нічого не зрозумію. (*Сміється*).

СЕРЬОГА. Знайте, в городі за етим баришенським сословієм кавалери бігають как коти... то в етом разі без шкандалю нільзя. Вона міне (*достає письмо*) вот пишїть даже, штоб я поспїшив заключить оброчательной союз. Желайте послухать?

ПИСАР. А ну-ну.

СЕРЬОГА (*читає*). „Мілой і дорогой серцю мойому, друг незабвен-

ной, Серьога драгоценной! Я, милой мой, слава Богу, жива і здорова і вже перейшла на место у другой магазин, і получаю десять рублів у місяць. Єжелі ти хочеш ізделать обрученіе брака, то пріезжай скорее, потому што за мной ухаживають много кавалеров і роблять предложеніе. Один парикмахтер вужасть как увлюбьлон у міня, і позавсігда завіваєт мої волоси, і хочіть уже на мені оженитца, а я дожидаю тебя. Міня тепер усі кавалери на розхват: і у тیاتрі, і у маскарад, і скрозь. Я уже так што сама грала на кіятрі з любителями і дело виходить такое, што когда я вже ізделалась, как актрисою, так без човось та не обойдеться. Єжелі ти не приедіш і змінил меня, і улюбился у вонючую, поганую, просту мужичку, так я плювать на тебя хотела, у меня такой дрянї много! А как ти змієнщик і вальвар, то послї етого ти негодай, свиня, падлець, мошельник і поганая салдатская крупа! І я з тобой больші не знакома, і не подруга для тібя у браке, і убірайся ти к разпрочортовой матері! А я вийду, альбо за парикмахтера, альбо буду как актриса. Чорт з тобой! Любящая тебя по гроб жісті — твоя Настасья Носуленкова, — а за нейо неграмотную цілую тебя нещотно разов у вуста алія. — Щиблетних ділов подмастерє і кавалер Іван Закаблукін.

ПИСАР (*сміється*). Ха-ха-ха... Оце так письмо!

СЕРЬОГА (*ховає письмо*). Да, достаточно интересное! Особа образованая... і єжелі не поспешу вступити в законной брак з нею, так зовсім скверно. Е! Когда она грала на кіятрі, так вже знаю, што без шкандалю не обійшлося.

ПИСАР (*сміється*). Поспішай, поспішай!

СЕРЬОГА. Гм. Як Калістрату говорю: дай міне дорожні, харчові, амуничні — і плювать, я зараз поїду. Так не дайоть. Ви вже, пожалуста, Василь Петрович, напишіть заявленіе от меня воєнному министру. Опишіть усе з приложеніем етого документа. Напишіть, што как мой многопотребний возраст требуйть вступленія в законное соединеніе, а Калістрат препятствіе делайть, то...

ЯВА 3.

Тіж і сторож.

СТОРОЖ. Там Ганна кличе тебе.

СЕРЬОГА. А тиж буваєть не врьош?

СТОРОЖ. Аджеж ти добре знаєш, що я в москалях не служив.

СЕРЬОГА. Молодця, люблю! Гострий язик! (*Пішов*).

СТОРОЖ. Еге, на бруса нагострив. Там, Василь Петровичу, такий лемент, що й Господи!

ПИСАР. Що таке?

СТОРОЖ. Кричать, гвалтують, що не впускаю у волость, а чим я винен, коли таке розпоряженіє від начальства!

ЯВА 4.

Тіж і старшина.

СТАРШИНА. Ви здесячки, Василю Петровичу!

ПИСАР. Як бачите.

СТАРШИНА (*до сторожа*). Іди, та за порядком дивись, щоб не дуже там лементували!

СТОРОЖ. А що я з ними зроблю? Не позатикаюж їм пельки, або язиків не попривязую до мотузка.

СТАРШИНА. Ну-ну не розговорюй багато, — роби, що начальник велить.

СТОРОЖ. Ну й служба, — пекло! тьфу! (*Пішов*).

СТАРШИНА (*у слід*). Дивись же, щоб я часом не плюнув! Мужва! (*Затурає ногою*). Нікотої образованої успитаности! (*Сідає біля столу*). І щоб було, Василю Петровичу, прийти!

ПИСАР. Куди?

СТАРШИНА. До Берка, звісно. Посиділиб, побалакали гарненько... воно у кумпанстві якось і той... вишилиб, закусили.

ПИСАР. Виж знаєте, що я не шю.

СТАРШИНА. Ото-то бо й горе! Скільки ми вже вкупі служимо, а й досі не той... не зійдемося до купи. Ви все ніби у ліс дивитесь, а воно так, Василю Петровичу, не годиться, бо значить, як ми вкупі живемо і, так будемо говорити, що я ваш начальник, а ви помішник, так при такому разі ви повинні йти поруч зо мною.

ПИСАР. До чого це ви?

СТАРШИНА. Та, так бачите... от хоч би сказати про Маляренків...

ПИСАР. Ну?

СТАРШИНА. І чого вам не написати приговора загоді?

ПИСАР. Я на це не піду. Ви знаєте: єсть закон...

СТАРШИНА. Ви знов про закон? А коли він бунтує... усіх бунтує.

ПИСАР. Неправда. Антін чоловік щирий, чесний, стоїть на стороні зобіженого, приниженого люду, ну, звісно, декому лишній, бо міша грабувати, дурити...

СТАРШИНА. Чого ви за нього так... брат він вам, рідня яка?

ПИСАР. Ну, скажіть по совісти, лихий він чоловік?

СТАРШИНА. Ет!

ПИСАР. Діло це несправедливе, і щира вам моя порада: залиште завчасу. Підведе вас Калістрат. Антін мовчати не буде, почнеться слідство і виявиться, що все те наклеп, оговір.

СТАРШИНА. Я що? Громада, мир потребує...

ПИСАР. Який мир? Мирські вороги, а з ними п'яниці!

СТАРШИНА (*ображено*). Про кого ви? Які вороги?

ЯВА 5.

Тіж і Калістрат.

КАЛІСТРАТ. Здрастуйте, Василю Петровичу! (*Простягає руку*).

ПИСАР (*ніби не помічає його руки й не дає своєї*). Здрастуйте.

КАЛІСТРАТ. Загорділи, вже й руки не хочете подати.

ПИСАР. Я не примітив. (*Бере папери і йде в другу кімнату*).

КАЛІСТРАТ. Не примітив? Поміж мухами ведмедя не примітив!
Хе-хе-хе...

СТАРШИНА. Сідайте, Калістрате Євменовичу!

КАЛІСТРАТ (*сідає*). Ну, що? як?

СТАРШИНА. Не здається.

КАЛІСТРАТ. Та й чорт з ним!

СТАРШИНА. Я вже до нього: і з боку і з другого — так ні!

КАЛІСТРАТ. Щож він говорить?

СТАРШИНА. Ото сьогодні вранці почав я з ним балачку вести: так і так, як що, мовляв, згожувесь приговора написати так, як нам треба, то от, кажу, вам 15 рублів.

КАЛІСТРАТ. Не згожувється?

СТАРШИНА. Не бере. Не хоче. Писатиму, каже, так як громада звелить.

КАЛІСТРАТ. Дурний він! Не розумів, що громада — ви та я, а решта тьфу! Ведіть тільки діло твердо, як начальник.

СТАРШИНА. І поведу. Я... я... звелю. У печінках сидить той Антін. Доволі!

КАЛІСТРАТ. Його безпримінно на виселеніє!

СТАРШИНА. Не викрутиться. Може й засіданіє почнемо робити, бо люди вже довгенько ждуть?

КАЛІСТРАТ. Роспорядітьсяж, щоб у волость пускали кого треба.

СТАРШИНА. Я вже зробив роспорядження. Мусій знає, кого пускати. *(Гукає)*. Василь Петрович! Пожалуйте, будемо засіданіє починати. *(Надіває медалю й гукає)*: Мусію! Мусію!

СТОРОЖ *(висуває голову в двері)*. Чого?

СТАРШИНА. Впускай людей у присутствіє, та гляди! Памятаєш мое роспорядження?

СТОРОЖ. Памятаю. Не велика штука, щоб забути.

СТАРШИНА. Скажи десяцькому, щоб гукнув Антона.

СТОРОЖ. Він оце зараз коло волости був.

СТАРШИНА. Клич його у присутствіє. Стривай! Соцького пошли сюди, щоб за безпорядком приглядав.

СТОРОЖ. Добре! *(Зник)*.

ЯВА 6.

Писар мовчки увіходить і сідає за стіл. За кулісами гомін: „Чогож то так? Йому можна, а мені ні? Що це за сходка?“ і таке инше. Дехто з людей увіходить.

КАЛІСТРАТ. Прямо серце кровю обливається — брат же він мені.

СТАРШИНА. Щож робити, коли чоловік з великого розуму опалів.

КАЛІСТРАТ. І треба було йому отаке-о говорити, баламутити громаду?

ПИСАР *(тихо)*. Падлець!

КАЛІСТРАТ. Як кажете?

ПИСАР. Душно, кажу.

ЯВА 7.

Починають входити люди; декотрі під чаркою; здоровкаються. Котрі старіші сідають на лавах, молодші стоять біля дверей. Соцький біля дверей.

СТАРШИНА. Кхе... Жарота!

КАЛІСТРАТ. Припіка... так припіка!

ЛЮДИ: 1-й. — А надто на дворі проти сонця...

2-й. — Так і стріля в голову.

3-й. — Я сьогодні у церкві трохи не вмлів.

СТАРШИНА. Тіснота!

ДЕХТО. Що й говорити: церковця маленька.

КАЛІСТРАТ. Молитись і на дворі можна.

СТАРШИНА. Господь молитву скрізь почує.

ПИСАР *(до людей)*. А виб менше пили, та церкви прибавили.

ДЕХТО. На які гроші?

СТАРШИНА. Охо-хо... гріхи наші.

ПИСАР. З громади по копійці.

ДЕХТО. А як і копійки зайвої нема?

ПИСАР. А на горілкуж є?

ДЕХТО. То инша річ! *(За кулісами гомін: „Що це справді? Це розбій, самовольство! Не по закону! Ми до земського!“)*

СТОРОЖ *(дуже)*. Не ходіть! Не лізьте! Антихристи!

КАЛІСТРАТ *(старшині тихо)*. Що воно за гвалт?

СТАРШИНА. А хто то там бунтує? *(Йде до дверей і поправляє медалю. Хоче вдати з себе суворого. Відчиняє двері)*. Це що таке? Бунт? Га?

ГОЛОСИ. Який же бунт? Ви самі не по закону. Чом не пускаєте у волость? Може проти нас що намірили?.. Еге, ми це знаємо! Ми до земського!

СТАРШИНА *(показує на медалю)*. Оце бачите?

ГОЛОСИ. То нам не в дивовижу! Тим нас не злякавш!

СТАРШИНА. Мовчать!

ГОЛОСИ. Чогож мовчати, коли не по правді, не по закону?

СТАРШИНА. Голоморзі! бачитеж що не можна — тіснота!

ГОЛОСИ. Тіснота!.. А чомуж не на дворі, як раніш?

СТАРШИНА. Спека!

ГОЛОСИ. Не біда, ми скільки вже стоїмо.

СТАРШИНА. Мені не можна на дворі — голова в мене болить.

ГОЛОСИ. То від горілки! *(Регіт)*.

СТАРШИНА *(сердито)*. Не бунтуйтеж мені, бо зараз у рештанську.

ГОЛОСИ. Ова! попробуй! Ач який *(Гомін потроху стихає)*.

СТАРШИНА *(до сторожа)*. Дивись, щоб не лементували! *(Причиняє двері. Усю цю сцену люди у волости балакають децю про*

себе; Калістрат теж балакає де з ким). От, люди добрі, яке тепер мені поважання! Чули? Бачили?

ДЕХТО. Так, так. Що говорити, зневажають!

ЯВА 8.

Тіж і Охрім з Трохимом.

ОХРІМ. Господинові нашому старшині і господинові хрещеному мирові — здрастуйте!

ТРОХИМ. Та ще й з неділею! *(За кулісами гомін: „Тих п'яниць так, бач, можна! Ми до земського!“)*.

СТАРШИНА. Побунтовався народ, та й годі!

КАЛІСТРАТ. Нікого знать не хочуть.

ОХРІМ. Настоящий бунт! Ото колиб ето у нас у Адестії, то зараз — в батоги.

ТРОХИМ. Такогоб пластирю наклали!

ОХРІМ. О, там накладуть! Краще, ніж на англичанському па-раході.

ПИСАР. А вам накладали? Хе-хе-хе...

ОХРІМ. Бувало у нас у Адестії, у золотой роті і в ночлежному, как бунт, зараз по телехвонії звістка — в одну мить козаки!

ТРОХИМ. Ціла скадронія — і в батоги.

ПИСАР. А ви і в золотій роті були?

ОХРІМ *(Гордо)*. А как же? Тольки, розуміється, не одразу, а как образованости набрались, тоді... Ми там і в ночлежном свої люди.

ТРОХИМ. Без образованости там підзя!

СТОРОЖ. Кажуж не можна! Ну й народ — нічого не подієш!

ЯВА 9.

Тіж, Антін, а за ним кілька чоловіків.

СТАРШИНА. А, й ти вже здесячки?

АНТІН. Здорові!

СТАРШИНА *(сїдає за стіл)*. Засіданіє починається!

АНТІН. Чом же це ви людей не впускаєте?

СТАРШИНА. Ти мене будеш порядкам вчить?

АНТІН. Порядок же того і треба: коли рїшається громадське діло, то повинні всі бути, чути, що і як...

ДЕХТО. А вжеж так. Звісно... на те й сходка.

СТАРШИНА. Хто там мемека?

ДЕХТО. Люди! Звісно не вівці.

СТАРШИНА. А ви чого сюди понесли?

ДЕХТО. Як то чого? Сходкаж.

АНТІН. Це зовсім не по закону. Я требую, щоб усіх впустили.

Я не буду ремствувати на приговор, коли по закону, як слід!

ОХРИМ (*тихо Трохимові*). Глянь, і не городської, а хваброй!

ТРОХИМ. Йому місце у золотій роті.

СТАРШИНА (*Антонові*). Молодий ще ти вчити мене законам.

Вони в мене в голові мов тут! (*Показує долоню*).

АНТІН. Я не вчу, а прошу, требую!..

СТАРШИНА. Як громада? Чи ви згодні, щоб розібрати це діло?

ЛЮДИ. { Звісно, чого йому потурати!
 { Ми не згодні, бо не по закону!

КАЛІСТРАТ (*старшині тихо*). Починайте бо діло!

СТАРШИНА. Зараз. Кхе... Мовчать!.. Засідання починається.

Слухайте, що я казатиму!

ЛЮДИ. Будемо слухати. Слухаємо.

ОХРИМ. Ми слухати повсігда можемо — вуха не куповані.

ТРОХИМ. І со вдовольствієм.

СТАРШИНА. Мовчать! От, люди добрі, буває іноді так на світі,
 що живуть люди на селі гарно, тихо... кхе... кхе...

ОХРИМ. Брехня! Йй-Богу, брехня! От у городі нашому, у Адестії,
 то так...

ТРОХИМ. Прирівняв!

СТАРШИНА. Не перебивать! Роблять ті люди своє діло, дбають
 хазайствечко... кхе... кхе...

ОХРИМ. Позвольте, я краще розкажу, как у нас у Адестії роблять
 на набережній усі образовані люди.

ТРОХИМ. Як вугілля грузють.

СТАРШИНА. Мовчать, кажу! Дивишся: з'явиться бунтар, дури-
 світ, збунтує, скаламутить людей... усе піде вверх дном.

ДЕХТО. Так, так. Справедливо. Ач звідкіля заходить! Еге!

ОХРИМ. Отак раз у нас, у Адесті, у ночлежному.

ТРОХИМ. Це ти про віщо?

ОХРИМ. А знаєш, як у нас...

КАЛІСТРАТ (*суворо*). Замовчіть, ви!

СТАРШИНА (*вигирає ніг*). От і ви жили тихо, гарно, як і слід
 добрим людям жити, поки не з'явився між вами бунтар...

Кхе... Тепер ви вже і начальників знати не хочете, не почитуєте, говорите, що земський не потрібен вам, і становий, і старшина... Я вже помічаю, що й мені не те поважання: ідеш селом, так інший не то що не вклониться, а ще й пику відверне, ніби не поміча.

ЛЮДИ. { Так щож, коли збито нас з товку. Це брехня! Цього не було! До землі перед тобою припадати!

АНТІН. Я не зрозумію ніяк...

СТАРШИНА. Мовчать, коли начальник говорить! А чи ви знаєте, яка вам за такі діла ваші і речі кара по закону?

ДЕХТО. Не знаємо!

СТАРШИНА. Та за це вам усім... Кхе... кхе... усім, чуєте! Кхе... тоді знатимете!

АНТІН. Я як бачу, то це...

СТАРШИНА. Мовчи! Твоє діло на послідку говорити. Більш усього мені, начальникові, достанеться. Скажуть: чого дивився? Чом не заарештував тих людей, котрі таке говорили? Чом начальству не доніс? Так от, люди добрі, щоб не довелося вам потім жалкувати, покайтесь тепер — і говоріть прямо; хто вас навчав податків не платити, начальникам не повинуватись? Хто?

ЛЮДИ. { Каємось грішні: — Антін навчав!
— Брехня! Антін ніколи такого не говорив.
— Як то не говорив? Бунтував: Навчав!
— То ці п'яниці!..

ОХРІМ. Пожалуста, не грубіть! Ми вам не рівня, ми городські люди!

ТРОХИМ. Неприкосновенні!

СТАРШИНА. Говори, Охрїме: ти чув, як Антін навчав людей на таке?

ОХРІМ. Говорити я повсігда можу... у нас у ночлежному перше діло — балачка...

ТРОХИМ. Розговори!

ОХРІМ. Іноді до того договоримось, що й по морді один другого.

(Регіт серед селян).

СТАРШИНА. Чого смієтесь? Це вам не шинок, а присутсвіє! *(До Охрїма).* Ну?

ОХРІМ. Про мене й ну! Потому што у нас, как запишешся у золоту роту, так перше діло — могорич.

ТРОХИМ. І в ночлежній не пустять.

АНТІН. Чи довго мені прийд...

СТАРШИНА. Мовчи! Скажу, коли тобі говорити! (*До Охріма*).

Ви діло кажіть.

ОХРІМ. Та хоч і діло... Перше діло, до всякого діла розуму, голови треба.

ТРОХИМ. Без голови підзя.

ДЕХТО. Розбери їх.

ОХРІМ. Вам простим людям.

ТРОХИМ. Не образованим...

ОХРІМ. Здається, що діло плювать, а воно прямо калавур!

ТРОХИМ. Настоящий шквал!

СТАРШИНА. Діло мені кажіть!

ОХРІМ. Діло? Яке діло? (*Регіт*).

ТРОХИМ. Охрьюша, плюнь!

СТАРШИНА. Кажи: бунтував Антін людей?

ОХРІМ. То воно так сказати... (*Робить руками*).

ТРОХИМ. По совісти...

ОХРІМ. І чогоб етому Антону не йти до нас у Адесту? Там вон у золотій роті...

ТРОХИМ. Першим би був.

СТАРШИНА. Охріме, вас мабуть задобрено? Кажіть правду: говорив Антін, що начальники і сякі, і такі, — і мошенники, ні — мироїди? Говорив?

ОХРІМ. От у нас, у Адестії був один за начальника у ночлежному, так тож мошенник!

ТРОХИМ. У-у! Страшений мошенник!

АНТІН. Що я вам, на глум здався?

СТАРШИНА. Мовчи!

АНТІН (*не погураючи*). Це суд такий! Зібрали гурт п'яниць, щоб глузувати з чоловіка. Коли вам до вподоби слухать їх нісенитницю, то слухайте самі. (*Хоче йти*).

КАЛІСТРАТ (*старшині*). Не пускайте.

СТАРШИНА. Стій! Як ти смієш?

АНТІН. Чого я буду дурнем стояти?

СТАРШИНА. Стій, кажу! (*До Охріма*). Говоріть мені, матери вашій... бо зараз у холодну!

АНТІН. Ось воно яка правда! Силою примушують людей говорити те, чого не було.

СТАРШИНА. Мовчи! Говоріть, бо я вас...

ОХРИМ (*чухає потилицю*). Та... балакав... ежелиб німой був...

ТРОХИМ (*дуже позіхає*). На те йому і язика Бог дав. (*Регіт між людьми*).

СТАРШИНА. Говорив, що податків не слід давати? Начальників не поважати?

ОХРИМ. Как по совісти... (*Дивиться на Трохима*).

ТРОХИМ. Охрѡша, брехать грех.

СТАРШИНА. Бунтував людей?

ОХРИМ. Ну... да... но тільки бунт не помагається.

ТРОХИМ. Нікогда. (*Балакають у двох з Охримом*).

КАЛІСТРАТ (*тихо*). Отже пропаде справа через цих п'яниць!

КАРПО (*відпихає людей і виходить наперед*). Та що там довго балакати! Навчав усьому лихому, щоб і податків не платили, щоб станового, старшини не слухали.

ЛЮДИ. { Навчав, говорив!
— Брехня! Антін ніколи цього не говорив!

КАРПО. Говорив, що становий і земський хабарники, мироїди!

ДЕХТО. Старшина здирщик!

ПИСАР (*тихо*). Мерзавці!

КАРПО. Говорив, щоб старшину скинути, — отруїти!

СТАРШИНА. Отруїти? Господи храни мене від наглої смерти! (*До писаря*). Пишіть! Чуєте? отруїти!.. хм...

АНТІН. Карпе! Я тобі це говорив? Я?!

КАРПО. А може й ні, скажеш?

АНТІН. Деж твоя совість? Який одвіт ти Богові даси?

КАЛІСТРАТ (*старшині*). Не давайте йому говорити!

СТАРШИНА. Мовчи! Щож люди добрі, діяти нам з таким чоловіком?

ДЕХТО. Хто його зна!

КАРПО. Не щож — написати приговора: не хочемо, щоб він був у нашім обществі!

ЛЮДИ. { Еге, не хочемо! Нам таких не треба!
Ми не згожуємось на те!

СТАРШИНА. Мовчать! (*Писареві*). Пишіть приговора, що обчество просить о виселенні Антона Маляренка, за його бунтарські речі і як уредного і небезпечного на селі чоловіка.

ЛЮДИ. Просимо! Просимо!

АНТІН, Опам'ятайтеся, люди добрі! Що ви? За віщо? За які провини мене женете з рідного села?

КАРПО. Ач святий та божий! А стіжки Калістратові хто підпалив? Думаєш, не знаємо?

СТАРШИНА (*писареві*). Пишіть... і стіжки пишіть!

АНТІН. Підпалив? Я? (*Докірливо дивиться на Калістрата*). Чогож ти мовчиш? Скажи: я підпалив?

КАЛІСТРАТ. Я про це щось забув вже.

ОХРИМ. І чого бо ти, Антоша, гарячишся? Біда велика, как пройдеся по етапу! Он я чотири рази...

ТРОХИМ. Не бреши, бо три! (*Нишком сварягься*).

СТАРШИНА. Так, значить, просите щоб на виселеніє!

ЛЮДИ. { Просимо, просимо! Він небезпечний тут!
 { Ми не подаємо голосу.

СТАРШИНА (*писареві*). Пишіть та й руки відберіть. (*Балакають з Калістратом*).

АНТІН (*до людей*). Так я бунтар? Я, котрий захищав вас від хижих звірів, сіяв між вами здорове, свіже зерно? — бунтар? Я думав, що те зерно зійде, розростеться, окріпне, і вже ніякий хробак його не підточить, але тепер бачу я, що зерно те впало на гнилу, паскудну, нікчемну ниву.

СТАРШИНА. Не дуже мені!

АНТІН (*гордо*). Ви думаете, що я злякаюсь вашого приговору, упаду до ніг, проситиму? Не діждете! У мене душа і совість чисті! (*До старшини*). А вас тут поставлено для того, щоб чинити закон і правдивий суд, щоб захищати правду від кривди, а ви що робите? Ви самі топчете ту правду, зневажаєте закон! Ви зібрали гурт п'яниць і судите з ними чоловіка за те, що мішає вам, павукам, смоктати з людей кров! Ви, дуки, пете з них кров, рвете на шмаття їх тіло, навіть душу! (*До людей призирливо*). У!.. довічні наймити! Раби!

ДЕХТО. Чого він реходився?

ДЕХТО. Правда очі коле!

КАЛІСТРАТ. Я маю децо сказати вам, люди добрі!

ДЕХТО. Послухаємо.

КАЛІСТРАТ. Ви не зможете, люди добрі, зрозуміти, що в мене отут робиться. (*Показує на груди*). Серце кровію обливається! Брат же він мені, рідний брат — і от тепер бачу, що нам ровстатися приходиться, що його може поженуть далеко кудись.

Але щож робити — брат не громада... Коли ви порішили, щоб його на виселеніє — ваша воля. Кожен з нас на користь громаді повинен, як треба, частину себе віддати... Я не раз говорив йому, щоб він опам'ятався, не бунтував людей. Навіть посварився з ним за це.

АНТІН. Брате!

ДЕХТО. От так брат!

ТРОХИМ. Чорт!

КАЛІСТРАТ. Я не хочу, не попущу, щоб мій брат хоч у дорозі мав нужду. Не хочу, щоб його везли на громадський чи казенний кошт — дорогу я приймаю на себе... Я гроші даю. (*Показує гроші і ховає*).

СТАРШИНА (*писареві*). Так і в приговор запишіть.

АНТІН (*з гіркою усмішкою*). Спасибі, братіку, за щирість, за прихильність, за шклування. (*Гордо*). Ще побачимо, що з цього буде! Ви думаєте, як написали приговора, то й кінець? Ні! Я вірю, що в у світі правда, та правда, котра як олива спливає на верх води і котру не тільки ви грабителі, а ніяка сила не зможе утопити!

СТАРШИНА. Поговори мені довше!

АНТІН. Є закон, котрий карає й беззаконіє!

КАЛІСТРАТ. Заспокойся, Антоне!

АНТІН. А ти, брате, на цей раз ніби зборов мене, але пам'ятай, що не той борець, хто зборе, а той, хто вивернеться! Поборемось! (*До людей*). А вас іродів, душо-продавців, ненавиджу, гидую вами! Не люди ви — потвора! Душопродавці!

ЛЮДИ. { Чого він лавється? Не дозволяйте!
Правду чоловік каже!

КАЛІСТРАТ (*старшині тихо*). Чого ви йому мовчите?

СТАРШИНА. Як ти смієш у присутствіі? Га? Соцький! Узять його під арешт!

СОЦЬКИЙ (*підходить*). Ходім.

АНТІН. Мене?! (*Хитає дзиглик*). Геть! (*Соцький відскочив, Антін бе дзигликом вікно*). Люди! Деж ви? Чогож стоїте, чом не допоможете мені? Тут зібрались хижі звірі, рвуть мов серце, шматують душу, — живого в яму закопують! (*На дворі го-мін*). А-а! Непотрібен я вам більше? Непотрібен, як не зосталось у мене нічого, бо все, що мав я найкращого в світі, віддав вам, подарував, як путнім, і літа і сили! (*Несамовито*). Іроди! Супостати!

ЯВА 10.

Тіж Серьбога, Ганна і люди.

СТАРШИНА. Ти вікна, бити, га? Соцькі, десяцькі! Взять його в холодну!

АНТІН *(болізно)*. Хоч у пекло — однаково!

ГАННА. Антоне! *(Кидається йому на шию)*.

АНТІН. Ганночко. *(Припадає до неї. Соцькі й десяцькі хочуть взяти Антона. Чути дзвінок)*.

СЕРЬБОГА *(за ним скільки людей)*. Кого в холодну?! *(Хватає дзиглика, заміряючись, захищає Антона)*. А ну, падступись, кому жисть надоїла!

СТОРОЖ. Земський приїхав! *(Картина)*.

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Середина Антонової хати. Обстановка бідна.

ЯВА 1.

Антін, Ганна й Серьога. (Обідають).

ГАННА. Їдж бо, Антоне!

АНТІН. Ти, горличко, за мною, мов за дитиною.

СЕРЬОГА. Как і следствует верной супруге!

ГАННА. Бо ти й справді неначе дитина: ложку проковтнув та й наївся вже.

АНТІН. Коли душа не приймає.

СЕРЬОГА. Наплюй, брат, на душу, не потурай, да й тільки.

ГАННА. Зідж бо ще хоч ложечку! Яж для тебе зварила кулешику, курчатко вкинула, ягнятка шматочок, чи може не до смаку?

СЕРЬОГА. Чудесний кандьор!

АНТІН. Спасибі, Ганночко. Як не до смаку? Алеж не можу.
(Кашляє).

СЕРЬОГА. Е, не кашляй, — не люблю я етого.

АНТІН. Яб радніший... і то вже вдержуюсь... коли у грудях дере дуже.

СЕРЬОГА. Што? Не кашляй, да й тільки, вот і всьо!

ГАННА. Колиб ти знав, Антоне, як мені тяжко, як боляче: ти кашляєш, а в мене серце замирає, кровю обливається. Меніб легче на душі було, як би я сама хворіла, ніж бачити тебе слабом і не мати сили допомогти.

СЕРЬОГА. Е, хе-хе.

АНТІН. А ти не журися, не звертай уваги на мою хворобу.

ГАННА. І не гріх тобі таке говорити? Хіба ти мені чужий, хіба не дорожчий від усього на світі? Щож би я за людина, за жінка тобі була, колиб байдуже дивилася на твою хворість?

АНТІН. Невже зобидилась? Не сердься.

СЕРЬОГА *(гризе курча)*. Ну й курча, прямо карпатка, да й тільки, чесное слово!

ГАННА. А змарнів як!

АНТІН. То тобі так здається. Ти краще подивись: я зовсім молодець, вичухався вже... Ще трошки й одужаю. Коблиб тільки у грудях полегчало, а то...

ГАННА. Боляче?

АНТІН. Не боляче, а так якось... дере щось, стискає, дихати важко.

СЕРЬОГА (*скінчив гризти кістку*). А! вот так полакомився дичиною. Скажи міне, невестушка, і где ти етую карапатку достала?

ГАННА. Софія принесла ягнятка шматок і курчаток двоє.

СЕРЬОГА. У таким разі, я учиню нападеніє на Калістратову дич, потому оченно антиреснов кушання!

АНТІН. Софія, кажеш!

ГАННА. Еге!

АНТІН. Як довідається Калістрат, то не солодко їй прийдеться!

ГАННА. Не довідається.

СЕРЬОГА. А ежели й довідається, так наплювать, потому што то чим владіє Калістрат, принадлежить і нам. Ну, спасіба за обед.

ГАННА. На здоровячко! (*Встає зза столу й прибірає*).

АНТІН (*теж*). Спасибі, Ганю.

ГАННА. Нічого не їв, а дякуєш!

СЕРЬОГА. І тібе, братуха, спасіба за нагомоленіє!

АНТІН. Вибачай, Серього, чим багаті, тим і раді.

СЕРЬОГА. Меня, брат, звини, што я у тебя как постоялец усьо одно.

ГАННА. Таке вигадай!

АНТІН. Непотрібне, брате, верзеш — між свої, рідні, — що мое то твоє.

СЕРЬОГА. Н-да. (*Робить цигарку*). Калістрат тож етую песню пойот, только на другой голос: говорить, што наше то його, та што його, то нам — дуля, да!

АНТІН. А, Бог, з ним, нехай користується на здоровя.

СЕРЬОГА. Ето Каїн, не брат!.. (*Присідає біля комина й куриць*). Што вон запоют, когда прийдють од министра лезоруція! Хе-хе, послухаїм!

ГАННА. А вже правда: недобрий, без серця чоловік. Я так пере-

лякалась, як ти заслаб, що й Господи! Хвершал сказав, що ніякої надії нема.

АНТІН. Що той хвершал? Бач, і збрехав.

ГАННА. А Калістрат і не провідав тебе.

АНТІН. Добре зробив.

СЕРЬОГА. Пущай би тільки показав носа!

ГАННА (*сідає біля Антона*). Ото, бач, хвершал квіточка написав, щоб у аптеці чогось узяти, а в мене ані шеляга за душею... Спасибі, Серьога роздобув... Гармонію та чоботи продав.

АНТІН. Невже? (*Дивиться на ноги Серьозі*). Так і є! Задля чого було?

СЕРЬОГА (*сердито плюнув*). Ну, й паскудне етоє мадамськое сословіє! Нікоторого секрету нельзя сказати! Тьфу, сорока! (*Пішов з хати*).

АНТІН. Розсердився, чи що?

ГАННА. Він прохав мене, щоб я тобі не говорила про це, а я не вдержалась, так ото він і розсердився.

АНТІН. Чудний чоловік!

ГАННА. Добрий, щирий чоловік... Таке чуле серце, спасибі йому. І байдужий: Калістрат його прогнав з батьківської хати, а він собі байдуже... Вилаяв його добре, вікна побив. А як побивався біля тебе! і мене жалів...

АНТІН. Спасибі йому.

ГАННА. Цілісіньку ніч було просидить над тобою, очей не заплющить. А Калістрат, — пішла я до нього просити, щоб хоч у позику дав якого карбованця на лікарство — не допросилась, геть прогнав!

АНТІН. Ти таки ходила? Яж тебе благав, щоб... (*Закашлявся*).

ГАННА. Думалося: брат, зглянеться, допоможе.

АНТІН. Кращеб я помер з голоду... до кого й чого ти ходила? (*Кашляє*).

ГАННА (*обіймає його й цілує*). Заспокійся... ріднісенький, заспокійся. Тобі не можна сердитись. Прости мене, прости, Антонечку!

АНТІН. А—а!.. (*Обіймає її*). Хіба я можу на тебе, на моє сонічко, моє щастя, сердитись? Я не серджусь, але мені важко, боляче за тебе, що пішла до нього на глум, на знущання.

ГАННА. Яж не до чужого.

ЯВА 2.

Тіж і Серьога.

СЕРЬОГА. А до нас гості ідуть.

АНТІН і ГАННА (*вкупі*). Хто такий? Які?

СЕРЬОГА. Відгадайте!

АНТІН. Василь Петрович?

ГАННА. Та мабуть він з жінкою. Ох лихо, а у мене й не підметено!

(Бере віник і хутко мете).

СЕРЬОГА. Наводи, наводи парад, ето гості важні!

АНТІН. Та хто, кажи?

СЕРЬОГА. Не скажу. Я не сорока, штоб язиком тріпать, как твоя мадама!

ГАННА. Ось я вигляну.

СЕРЬОГА (*стоїть на дверях*). Не, мадама, успокойтесь, потому у вас очінно длінний язык.

АНТІН (*сміючись*). Проштрахвилась, хе-хе-хе...

СЕРЬОГА. У розряді штрафованих состоїть!

ГАННА. Ну бо, Серього, не шуткуй, пусти! (*Хоче вийти за двері*).

СЕРЬОГА (*бере її за плече і садовить біля Антона*). Мадама, садись!

АНТІН. Справді, Серього, хто там?

СЕРЬОГА. Антиресніі, брат, і важніі гості, не простіі... А вот і они.

ЯВА 3.

Тіж, Охрім і Трохим (з торбинами і бляшаними чайниками за плечима, в руках великі ломаки; кланяються).

ОХРІМ. Антону Євменовичу і всьому чесному семействію, здрастуйте!

ТРОХИМ. З вівторком.

АНТІН. Здрастуйте!

ГАННА. Здрастуйте.

СЕРЬОГА. А приятелі! (*Чоломкається*). Каким ветром занесло?

ОХРІМ. Звесно, когда чоловік образується, то в його в серці і в голві зовсім друга совість получається... так сказать...

ТРОХИМ. Без нікоторого чувствія!

АНТІН. Що скажете?

ОХРІМ. Антоне і ти Ганно! Дозвольте нам слово говорить і вислухайте нас.

ТРОХИМ. Зділяйте милость!

АНТІН. Ну?

СЕРЬОГА. Валяй, ребята, лепортуй!

ГАННА. Кажіть.

ОХРІМ. Так как ми, стало бить, ідѣм з села в разлюблений наш город...

ТРОХИМ. У Адесту!

ОХРІМ. І Бог зна, чи доведеться нам вже побачитись, так ми хочем прощенія од вас получить...

ТРОХИМ. За гріхи невольні.

ОХРІМ. І просимо тебе, у цім разі простити нас, (*низько кланяється*), що ми здались на лудаві речі Калістратові...

ТРОХИМ (*кланяючись*). І тебе зобідили.

АНТІН. Нехай вам Господь простить, а я прощаю.

ТРОХИМ. І вдруге.

АНТІН. Бог простить.

ТРОХИМ. І втретє.

АНТІН. Бог простить.

ОХРІМ. Тепер поцілуємось! (*Цілюються з Антоном*). І ти, Ганно, прости нас!

ГАННА. Бог простить.

ТРОХИМ. І мене прости! (*Теж цілюються*).

ОХРІМ. І ти, Серього!

СЕРЬОГА. Да ми уже разов десять цілувались.

ОХРІМ. Поцілуєшся, брат, і больше.

ТРОХИМ. Когда совість заворушиться.

АНТІН. Сідайте.

ОХРІМ. Значиться, прощаєш? Не сердися?

АНТІН. Годі, об тім уже час і забути!

ТРОХИМ. Тогда сядемо. (*Сідають*).

СЕРЬОГА. Да ви у походной амуниції?

ОХРІМ. Звесно, как у дорогу. Антоша, дозвољ нам у тебе по румочке випить.

ТРОХИМ. Гріхи зमितь.

АНТІН. Виж знаєте, що я не пю, так у мене й горілки не водиться.

СЕРЬОГА. Да-а, — грусно!

ОХРІМ. То вже не твоя печаль, — ти дозвољ.

ТРОХИМ (*достає з кишені пляшку*). У нас своя! хо-хо-хо...

АНТІН. Пийте на здоровя.

СЕРЬОГА. Молодця, приятелі!

ОХРІМ. Нам румочку, як що є, дайте.

ТРОХИМ. Та закуски.

СЕРЬОГА. Румочку, со вдовольствієм! *(Достає з мисника чарку)*.

АНТІН. Ганно, може є що закусити, то подай.

ГАННА. Ось хлібець та ягнятка шматочок. *(Ставить на стіл)*.

СЕРЬОГА *(тихо)*. Положимо, ягнятко не про них, етим продуктом я й сам полакомлюсь. *(Відносить назад)*.

ОХРІМ *(наливає)*. Будьмож здорові. Нам легкої дороги, а вам доброго здоров'я. *(Не ї дає Антонові)*.

ТРОХИМ. І всякого благополучія!

АНТІН. Спасибі, я не пю.

СЕРЬОГА *(бере пляшку від Охріма)*. Пусти! Ех, скляночка родная мамочка! Давно вже я з тобою не видался і очінно даже соскучался. *(Не)*.

ОХРІМ. Виший хоч ти Ганно.

ГАННА. Е, ні, спасибі.

ТРОХИМ. Давай швидче мені!

ОХРІМ. От, когда ти простив нас, какось легше зробилось. *(Наливає, не ї дає Трохимові)*.

ТРОХИМ. На душі просвітленіє.

АНТІН. Всі ми грішні. Скажіть мені краще, чого ви не сидите на селі, а претесь у город?

ОХРІМ. Нам тут не місто, промежи мужиччом!

ТРОХИМ. Не своя кумпанія.

СЕРЬОГА. Кака жисть образованим на селі?

ОХРІМ. Ето верно!

ТРОХИМ. Без нікоторого убіжденія!

АНТІН. А пашпорти добули?

ОХРІМ. Пашпорти? От... от... от ти подумай, яке це діло, як нас обдурено, обморочено! Ми как і згодились узяти гріх на душу, то більше за те, щоб пашпорти получити.

ТРОХИМ. На казбонний щот!

ОХРІМ. І как чесніі люди, — усьо по договору, як слід, сповнили.

Думали: старшина, начальник, то й не збреше, аж він он який!

ТРОХИМ. Шарлатан!

СЕРЬОГА. Образованую публику обдурив! Хе-хе-хе...

ОХРІМ. Хтож його знав.

ТРОХИМ. Що він мошенник!

АНТІН. Якже ви відважуєтесь іти без паспортів?

ОХРИМ. Не первина! Нам аби до Терашполю.

ТРОХИМ. А там — плювать!

СЕРЬОГА. І деньог роздобули?

ОХРИМ. А ні Боже мой!

ТРОХИМ. Шага щербатого нема!

ГАННА. Якже то в таку далеку дорогу та без копійки?

ОХРИМ. З деньгами й дурень дойдють!

ТРОХИМ. Ми обійдемось.

АНТІН. Їстиж треба щонебудь? Дорога не близька.

ОХРИМ. Темного люду до чорта — де випросимо, а де й самі роздобудемо.

ТРОХИМ. З божою поміччю!

АНТІН. Бодай вас!

СЕРЬОГА. А ребра за ето не полічуть вам?

ОХРИМ. Конешно, без цього не обходиться.

ТРОХИМ. Ми звичні.

СЕРЬОГА (*бере пляшку й хитає*). Вдивительная бутылка! Здається й не пили, а нема!

ОХРИМ. Скажи мені, Антоне, чого ти занедужав?

АНТІН. Так, хворість... Хіба я один хворію, чи що?

ГАННА. То все спасибі братікові та добрим людям!

ОХРИМ. Ну, вже правда! Хороший брат, нічого сказати!

ТРОХИМ. Каїнська душа!

СЕРЬОГА. Камчадал!

ОХРИМ. Охо-хо-хо... Хороший ти, Антоша, чоловік і серце добре, і голова не порожня...

АНТІН. Що?

ОХРИМ. Ось послухай мене, мого совіту: покинь к бісу це село, тікай звідсіль, заплющивши очі, тікай!

СЕРЬОГА (*курить і балакає щось з Трохимом та Ганною*). Великолєпно! хе-хе-хе...

АНТІН. Чогож мені тікати? (*Сміється*).

ОХРИМ (*чуло*). Смівсья? Ох дивись! Невже ти сам не помічавш, що ти лишній тут декому, ну, як то кажуть, не до міста. Прощу тебе, голубчику, кинь це село к бісу, кинь, бо пропадеш, або п'яницею зробишся, або з голоду під тином помреш, або ще сам собі смерть заподієш!

АНТІН. Бодай тебе, Охріме, таке вигадеш!

ТРОХИМ *(балакає з Серьогою, тихо)*. У нас совість не продажня.

ОХРІМ. Таким людям, як ти, голубчику, нема місця на світі, нема!

Послухай, спасибі скажеш! Я чоловік бувалий, бачив світа доволі... по етапу вже п'ять разів ходив!

ТРОХИМ. Та не бреш бо — три рази!

ОХРІМ. П'ять!

ТРОХИМ. Не завдавайся — три!

ОХРІМ. Е, так ти брехні мені завдавати! Га? *(Достає з халяви кінжала і заміряється)*.

ГАННА. Ох, Божеж мій!

АНТІН. Охріме, що це ти? *(Стопився)*.

СЕРЬОГА. Пожалуйста, без кровопролиття. *(Відіймає кінжал)*.

ОХРІМ. Чогож він... За правду папашу заріжу!

ТРОХИМ. Нехай вже й п'ять.

ОХРІМ. Тож то!

ГАННА. І як таки можна... У мене аж у грудях похололо!

АНТІН. Еге, палкий!.. Бач, Охріме, Ганна перелякалась.

ОХРІМ. Не пужайтесь, нам не первина... У нас, у Адесті, на на-бережній...

ТРОХИМ. І в ночлежному...

ОХРІМ. Як що — зараз кінжал. Це наш закон і суддя. Антоша, братіку, уваж мені: возьми ти цього діавола собі на спомин від мене. *(Показує на кінжал)*.

АНТІН. Спасибі, не треба.

ГАННА. Господь з ним!

СЕРЬОГА. Свиной колоть великолепна штука! *(Розглядає кінжал)*.

ОХРІМ. Ну, ну... возьми, бо я чоловік одчайної жисті... На спомин, потому, как я тебе зобідив — у мене душа болить. Возьми, пожалуста. Я його беріг, а тобі віддаю... Мені грек, Спірка, подарував, а я — тобі дарую...

ТРОХИМ *(Серьозі)*. Украв на гречеському паракоді!

СЕРЬОГА. Та ну? *(Балакають)*.

АНТІН. Коли вже ти так хочеш, то спасибі!

ОХРІМ *(цілує Антона)*. Благодарю! Спасибі, що взяв! Тут же й кінжал! Вогонь, один вогонь! Я й брився ним.

ГАННА. Не треба, не бери, Антоне!

АНТІН. Просить же чоловік, бачиш.

ОХРИМ. Троша, рушаймо. *(Піднімається)*.

ТРОХИМ *(надіває торбу й наспівує: „Два гренадьори“)*.

ОХРИМ. Прощай, Антоша. *(Цілує)*. Зоставайся здоровий, та не гербуй мою порадою!

АНТІН. Щасливої дороги!

ТРОХИМ. Не поминай лихом! *(Цілується)*.

ОХРИМ. Прощай, Ганно!

ГАННА. Прощавайте!

ТРОХИМ. Зоставайся здорова!

ОХРИМ. Серього, друг... Е! Гірко з тобою розставатись, та нічого не вдієш! *(Крізь сльози)*. Прощай! *(Цілується)*.

ТРОХИМ *(витирає очі)*. Прощай!

СЕРЬОГА. Я вас проведу, приятелі мої.

АНТІН. Забіжиш, Серього, до Дмитра Панченка та скажеш йому, щоб зараз до мене прийшов — діло є.

СЕРЬОГА. Атлично, зайду!

ОХРИМ. Серього, на прощання зкомандуй марша.

СЕРЬОГА. Хе-хе-хе!.. Рота стройся. *(Охрім з Трохимом регочуться)*. Смирно! *(Стає попереду)*. Шагом арш! *(Заводить пісню, Охрім і Трохим співають і виходять)*.

ЯВА 4.

Антін і Ганна. (Сміються).

ГАННА. Тай кумедніж вони! Так собі вдвох і водяться, не розлучаються!

АНТІН *(сміється)*. Приятелі, бач.

ГАННА. Охрімова жінка навіть радіє, що він іде з дому.

АНТІН. Яка їй користь з нього? До роботи його бракує — розореніє домові, тай тільки. Пропаші вони люди!

ГАННА. Ото позавчера чи що, так Охрім жінчину запаску застановив у Берка.

АНТІН. Невже?

ГАННА. Йї же Богу! Там що тільки попадеться під руки — все до Берка тягне, не розбіра!

АНТІН. Ото ще Берко — короста на селі! Колиб Бог допоміг швидче одужати, так треба буде взятись за нього, викурити з села!

ГАННА *(витагла кінжал з піхви і розглядає)*. На що бо ти,

Антоне, узяв його? А гострий який, аж страшно! (*Кладе на стіл*).

АНТІН. Причепивсяж. Ти, Ганю, будеш на тому кутку, то занеси його Охрیمовій жінці, — вона може продасть кому — семи-гривеника якого вторгує.

ГАННА. А справді. (*Обіймає Антона*). Антонечку, що я мала тобі сказати? Дружино дорогая, скажи бо мені, не крийся, яж тобі не чужа...

АНТІН. Що таке?

ГАННА. Від чого у тебе хворість?

АНТІН. Ти знов за своє?

ГАННА. Не добрий ти, Антонечку. Он Охрім питав у тебе про це, і йому здається, що твоя болість не безпричинна.

АНТІН. Таке вигадай! Щож то, по твоєму я не повинен хворіти? Хіба я не така людина, як усі?

ГАННА. Чудно якось, що як тільки випустили тебе зпід арешту, так зараз ти й почав хворіти. Мені на думку спада, що тебе побито?

АНТІН. Господь з тобою!

ГАННА (*зазираючи йому в очі*). Знаєш, Антоне, якби я допевнилась, що тебе побито, то присягаюсь, оцимиб руками задавилаб того, хто зобідив тебе!

АНТІН (*пригортаючи до себе, цілує*). Ач яка добра та люта! (*Сміється*). Киньмо про це.

ГАННА. Антоне, виїдьмо справді звідсіль.

АНТІН. Чого так?

ГАННА. Яке наше тут життя? Сам же бачиш, що більша половина людей наважилась проти тебе.

АНТІН. Байдуже. Цікавість життя, Ганю, в боротьбі.

ГАННА. Серце моє віщує страшне щось: ніби з нами має бути не добре що... Оце задумаюсь коли — і мені здається, що ніби то стоїмо над якоюсь безодною.

АНТІН. У тебе все якісь чорні думки. Поміркуй сама: можу я розлучитись з своїм селом? Вонож мені рідне, дороге. Це село для мене батько й ненька, це село мене ростило, доглядало, а ти хочеш, щоб я, мов невдячна дитина, кинув своїх батька й неньку? Ні, Ганю, тут я родився, тут і помру.

ГАННА. Бідний, скільки ти перетерпів через мене.

АНТІН. Що ти, Бога бійся!

ГАННА. Калістрат, та й покійна мати більш обурилась на тебе за мене, що взяв мене, наймичку, бідну.

АНТІН (*зітхаючи*). Їм, бач, здавалось, що щастя у багатстві, А я хіба зазнав би того щастя з багатою та нелюбою? Ні. Та й яке багатство, які скарби зможуть зрівнятись з щастям у коханні? О, я багатир, великий багатир! (*Обіймає її*). У мене є дружина, котра мене кохає. Я багатший над усіх, я щасливіший над усіх! (*Кашляє*).

ГАННА. Не хвилюйся, Антонечку. Можеб пішов на повітря?

АНТІН. Я тут... подай мені книжку, я прочитаю, а ти швиденько збігай до Павла, та й до Степана зайди, скажи, що я прохав, щоб зараз приходили до мене.

ГАННА (*подає книжку*). Добре.

АНТІН. Скажи: важне діло маю громадське.

ГАННА. А ти ляж, спочинь.

АНТІН. Йди, йди та не барись. (*Ганна пішла*).

ЯВА 5.

Антін, далі Калістрат.

АНТІН (*розгортає книжку і тихо читає, іноді кашляє. Калістрат показується у вікні й добру хвилю стоїть мовчки*).

КАЛІСТРАТ (*у вікні*). Здоров, Антоне!

АНТІН (*здивовано*). Калістрат? Здоров, брате!

КАЛІСТРАТ. Дивно, що я до тебе перший прийшов, га?

АНТІН. Дивно, брате!

КАЛІСТРАТ. Не дждався, бач, тієї чести, поки ти до мене прийдеш. У хату зайти можна?

АНТІН. Заходь. (*Сам*). Чого це він?

ЯВА 6.

Антін і Калістрат.

КАЛІСТРАТ (*увіходячи*). Здоров в хаті!

АНТІН. Спасибі. Сідай.

КАЛІСТРАТ (*сів*). Як здоровя?

АНТІН. Хвалити Бога.

КАЛІСТРАТ. Дай-но, той... як його... ну... води напиться.

АНТІН. Зараз. (*Взяв кухоль і пішов у сіни*).

КАЛІСТРАТ. Вичухався! І казав анахтемським вірам, щоб добре

бебехи надсадили, щоб похирів з тиждень та й до чорта в гості, так ні! Тепер знов з ним возись. Живуче прокляте, мов кошеля!

АНТІН (*увиходить і подає кухоль*). Водиця свіжа, оце тільки Ганна принесла... На добре здоров'я!

КАЛІСТРАТ (*ніби не*). А той... мм... Ганна де?

АНТІН. Пішла до сусідів.

КАЛІСТРАТ. Сідай та побалакаємо. (*Антін сідає*). Я до тебе, Антоне, щоб по братерськи побалакати.

АНТІН. Говори.

КАЛІСТРАТ. Чи не час би нам кинути іграшки!

АНТІН. Які?

КАЛІСТРАТ. Такі... Прямо від людей сором, що ми, рідні брати, а живемо мов вороги!

АНТІН. Я тобі не ворог.

КАЛІСТРАТ. І я теж не ворог тобі. Кинь свої витребеньки, погрався й доволі, переходь у свою хату, будемо вкупі працювати: і мені логче буде, та й тобі... Житимеш по хазяйськи, не так, як тепер живеш, мов старець, не знатимеш нужди.

АНТІН. Мені, брате, й тут гаразд!

КАЛІСТРАТ. Гм... Гаразд? Ти ж не сам, у тебе жінка є, ти повинен для неї дбати, щоб вона бідности та нужди не знала.

АНТІН. Ганна цього не боїться. Нам, брате, з нею і в цій бідній, чужій хатині і надто хороше! А що з того, що я перейду в свою хату? Жити з тобою в купі і що день сваритись? Що то за життя буде? Я собі живу тут тихенько, мов у Бога за дверима: ні лайки, нічого такого в цій хаті немає... в цій, бідній, хатині мій рай.

КАЛІСТРАТ. Чогож сваритись? Не йди насупроти мене, не ставай мені поперек шляху!

АНТІН. Я супроти тебе не йду. Ти робиш своє діло, а я — своє. Твоя вдача, твої мрії — багатіти, яко мога більше. Яким побитом багатіти, тобі однаково, ти задля цього згоден шкуру здерти з другого, аби користь була тобі! Моїж мрії, моя мета, щоб усі ми жили в рівні, як рівні перед Богом, щоб не знали нужди, не вмірали голодною смертю!

КАЛІСТРАТ. Це дурниця, цього не можна!

АНТІН. Чому не можна?

КАЛІСТРАТ. Сам Бог сказав: „иншому талан, а иншому два”.

АНТИН. Не Бог, — люди сказали, та від сорому на Бога звернули.

КАЛІСТРАТ. Але цього ніколи, поки світ сонця, не буде, щоб люди зрівнялись!

АНТИН. Може й не буде, алеж я від своїх мрій, від почуття свого серця не відступлюсь!

КАЛІСТРАТ. І це останнє твоє слово?

АНТИН. Останнє, брате!

КАЛІСТРАТ. Так. *(Павза)*. Останнє кажеш?

АНТИН. Єге!

КАЛІСТРАТ. Ну, так от що: переходь у свою хату і живи собі, тільки з умовою: коли не хочеш йти поруч зо мною, то щоб не мішав мені в замірах і ділах, не крутив громадою! Що тобі до них?

АНТИН. І на це не можу згодитись.

КАЛІСТРАТ. Не можеш? *(Павза. Скаженіє)*. Я хочу на другий рік узяти на аренду громадський млин і громада згожується zostавити за мною за туж ціну. Так подай слово, що не будеш мішатись до цього.

АНТИН. Такого слова подати не можу.

КАЛІСТРАТ. Чому?

АНТИН. Тому, що це корисно для тебе, а громаді втрата і твоя користь ляже тягарем на бідний люд.

КАЛІСТРАТ *(скачів і сердито похочає по хаті. Павза. Підходить до Антона)*. Антоне, я тобі віддам твою частину абож сплачу, ще до того грошей карбованців з пів тисячі дам, тільки щоб ти виїхав з цього села!

АНТИН. Рідного села я не покину — воно дорожче грошей.

КАЛІСТРАТ. Може мало? Сімсот дам!

АНТИН. Тиб може і дав, та я не візьму.

КАЛІСТРАТ *(усе дужче скаженіє)*. Тисячу! *(Павза)*. Тисячу! Не згожувешся?

АНТИН. Дивно мені, брате, що ти мої заміри, моє серце, почуття, навіть усього мене хочеш купити за гроші.

КАЛІСТРАТ. Тисячу двісті! Тільки геть з села, бо ти лишній мені. Розумієш, лишній!

АНТИН. Розумію, але я собою не баришую. І колиб ти зібрав з усього світа всі багатства, всі розкоші, приніс би мені всі, що є на світі, каміння самоцвітні, то й тодіб я не запродався!

КАЛІСТРАТ. Останнє слово: згожувешся?

АНТІН. Ні!

КАЛІСТРАТ. Ні? *(Сказано хапає шапку)*. Так яж тебе доконаю!

АНТІН *(піднявся)*. Дурниця, брате. Вже облизня впіймав раз, впіймаєш і вдруге!

КАЛІСТРАТ. Побачимо! У мене гроші — сила! А в тебе якісь марні мрії. Присягаюсь, що нічого не пошкодую, а здихаюсь тебе, добуєсь свого. *(Йде до дверей)*.

АНТІН. Не лякай, я не з полохливих. А от що я тобі скажу: колиб я захотів здихатись тебе, то одно, чуєш, тільки одно моє слово і ти брязкав би ланцюгами.

КАЛІСТРАТ *(з призи́рством)*. Блазень, щеня паскудне!

АНТІН. Ти думаєш, я не знаю, що хвороба моя — твоє діло. Ти підмовив, щоб мене побили.

КАЛІСТРАТ. Докажи, коли знаєш!

АНТІН. І докажу! Земський уже знає. Дивись, щоб за старшиною не пішов!

КАЛІСТРАТ *(сціплює кулаки)*. Мм...

АНТІН. А друге: стіжки, хіба не знаємо, що ти сам підпалив? Хліб погнив, а тобі треба було штраховку получити!

КАЛІСТРАТ. Так? *(Важко дихає)*.

АНТІН. Так, мовчи краще!

КАЛІСТРАТ *(підбігає до Антона і хапає його за ший)*. На віки заціплю!

АНТІН. Геть! *(Відпихає його, але не може. Борються)*.

КАЛІСТРАТ *(звалює Антона і давить колінами в груди)*. Розчавчу як гадину!

АНТІН. Калі... *(хрипло)* трр... бра... а... те... пус... бр... ат...

КАЛІСТРАТ *(піднявся)*. Тьфу!.. Трохи до гріха не довів! *(Іде й зупиняється у дверях)*. Слухай, дяволе! *(Повернувся і бачить, що Антін лежить нерухомо)*. Антоне! *(Тремтяче)*. Я... Антоне! *(Підходить)*. Анто... *(Прислухається до грудей)*. Невже?... Не беться... Що воно? *(Торкає)*. Антоне!.. Боже, невжеж? *(Відразу!)* Неживий! *(Стоїть на вколінках біля Антона)*. Що я наробив? Що я наробив? А очі, очі які! Не дивіться на мене... не хочу... не треба... О, Каїн я, душогуб проклятий! *(Піднявся)*. Що ж тепер? Швидче, геть... Шапка... де шап...

ЯВА 7.

Тіж. Ганна, писар, Серьога, Прокіп з папером в руках і інші.

ГАННА *(за кулісами)*. І ви до нас, Василю Петровичу?

ПИСАР *(теж)*. До вас же.

КАЛІСТРАТ. Ідуть? Сюди ідуть? *(Став біля столу; тремтить)*.

ПРОКІП. То я запрохав їх до себе, щоб відписати синові. *(Входять)*. Аж прийшли, а чорнила нема, так ми до вас.

ГАННА. Заходьте, заход... *(Побачивши Калістрата, здивувалась)*.

Калістр... *(Побачила Антона й кинулась до нього)*. Що з ним?

Помер? *(Ридаючи впала на трупа)*.

СЕРЬОГА *(кинувся до Антона)*.

ПИСАР. Добідувався, сердега.

КАЛІСТРАТ *(тремтяче)*. То я... ненароком... Еге... мм-мій гріх.

СЕРЬОГА *(підводячись)*. Ти?

ГАННА. Ти? Ти вбив його? О, защо ж ти, супостате, відняв у мене моє сонечко! Кращеб вирвав з грудей моє серце... *(Припадає до тіла)*. Антоне, друже мій! *(Ридає)*.

ПИСАР. Вяжіть його! *(Люди кидаються до Калістрата)*.

СЕРЬОГА. Каїне, що ти наробив?..

КАЛІСТРАТ *(хапає кінжал)*. Ге-еть! *(Люди відступають)*. О, мерзота погана! Ви раді, що зо мною гріх скоївся? Раді посміятись наді мною? Не дїждете! Над трупом моїм посмієтесь!.. Не вам мене судити! *(Бе себе в груди кінжалом і паде)*.

Завіса.

Режисерські уваги.

В доповнення до декорації, зазначеної автором, подаємо такі необхідні уваги: Декорація першої й другої дії — хата господаря простора, двері просто до сіней, а двері направо у світлицю; мисник стоїть коло вихідних дверей з лівого, а піч з правого боку в кутку між обома дверима. На переді сцени з лівого боку головний куток (покуття), тут стоїть стіл а на стінах в кутку (на одній стіні, бо друга звернена до публіки) образи завішані рушниками. Попід стіну за столом і далі лавка, в стіні вікно; лавка стоїть і попід другу стіну від бічних дверей до сцени.

Декорація третьої дії — простора кімната волости, з правого боку на переді сцени стіл причілком до сцени. На стіні поруч стола — портрети царя Миколи II та всяких достойників. З лівого боку від сцени стоять лавки, а далі в лівій боковій стіні вихідні двері, через які увіходять люди.

Четверта дія проходить в бідній хаті Антона. Хата невелика, бідно обставлена. Обстановка приблизно така, як у першій дії, лавка лише за столом, а перед столом осліна. Нема бокових дверей, а лише вихідні.

Вся обстановка хати в 1, 2 і 4-й дії, має бути стилева: рушники (лише коло образів). мисник (бажано, аби в хаті Маляренків і Антона були мисники різні: перший багатше змайстрований, а другий бідніше: менше різьби й простіше зробленої), піч (але піч у хаті Маляренків більша, парадніша, в Антона менша й бідніша).

Соломія Маляренчига, стара, бадьора жінка, одягнена просто, але не бідно: нова, чорна запаска, в чоботях, на голові добра хустка.

Калістрат — високий, русявий, з рудою невеликою бородою і такимиж вусами; обличчя й очі завсіди похмурі; зодягнений в нові, чорні штани, нові чоботи, на плечах нова, чорна з доброго селянського сукна свита; підперезаний зеленим поясом. Постава тверда й рішуча; в ході й рухах відчувається певність себе.

Антін — молодий парубок, чорнявий, гарний, лице чисте, біле, невеликі чорні вуса; вигляд обличчя лагідний, м'який, взагалі у всій постаті Антона відчувається м'якість, лагідність в обходженню, але zarazом і духова твердість та рішучість; зодягнений в чорні, нові штани, нові чоботи, чиста, вишита сорочка з червоною стрічкою в ковнірі. Так у першій дії. Далі приблизно той самий одяг, але вже ношений; вигляд обличчя поважний, задуманий. У волости зодягнений ще й у свиту, підперезаний червоним поясом; в руках і у всій постаті гордість, рішучість, протест. В останній сцені — блідий, цілком хорий, лише в очах давня лагідність і м'якість і повна всепрощення любов; в розмові з Калістратом при всій протилежності характерів і фізичній слабості Антона відчувається непереможна духова сила.

Серьога Маляренко — високий мужчина, русявий, голе обличчя й невеликі вуса; добре, щире й безпечне лице; повна незалежність владі й через те свобода в рухах і у відносинах. Зате, коли протестує, то повний гніву і призирства. Кого любить і поважає — до того повний довіря і щирий до саможертви. Краса духа виявляється лише тоді, коли дає Ганні свій годинник, а та кож в останній дії, коли його саможертву для Антона виявила дружина останнього. Роля Серьоги дуже трудна, бо в його постаті підкреслюється не лише комізм його зломаної в москалях природи, але zarazом і трагізм духового наслідства через родинні обставини та московську „культуру“.

Волосний старшина — високий, чорний селянин, у чорних чоботях, в чорній підперезаній свиті зеленим поясом; на шії підчас виконування обов'язків старшини (у волости) знак старшини на ланцюгу.

Волосний писар — високий, чорнявий мужчина, м'якої, лагідної владі; зодягнений в чорне маринаркове убрання, штани навипустки, на ногах черевики.

Софія, Калістратова жінка — безвольна, забита, але добра у відносинах до братів чоловіка; одягнена просто, як молодиця.

Ганна — спершу наймичка у Калістрата; — зодягнена простенько, але чисто, чепурно.

Сторож при волости — затурканий селянин, одягнений у старі чоботи, старі чорні штани й стару свиту.

Селяни у волости на суді одягнені в чорні свити, трохи пані, крім тих, що глухо протестують.

Видання Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка,

Львів, Ринок ч. 10.

Бібліотека „Український Театр“:

1. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Мартин Боруля*. Комедія на 5 дій. Львів, 1926. Друге видання. (През. Нам. 11/3 1892, ч. 2396. — Дир. львів. пол. ч. 7603/892) . . . . . 1'—
2. 2 а. *Кропивницький М., Дай серцеві волю, заведе у неволю*. Драма в 5-ти діях і 6-и одмінах. Львів, 1921. (През. Нам. 24/9 1888, ч. 10268. — Дир. львів. пол. 22539/888) 2. вид. 1'60
3. *Кропивницький М. — Шевченко, Невольник*. Драмат. малюнки у 5-ти одмінах. Перер. з поеми Т. Шевченка „Невольник“ М. Л. Кроп. Львів, 1927. 2. видання. (Дир. львів. пол. 21/4 1922) . . . . . 1'—
Партитура до „Невольника“ на спів і малу оркестру 5'—
4. *Шевченко Т., Назар Стодоля*. Драма в 3 діях. Львів, 1921. (През. Нам. 864, ч. 4431. — Дир. львів. пол. ч. 7146/864) 1'—
Партитура „Вечорниці“ на спів з фортепяном . . . 6'75
5. *Артемовський Семен, Запорожець за Дунаєм*. Опера в 3 діях. Львів, 1921. (През. Нам. 9/3 1866, ч. 1883. — Дир. львів. пол. ч. 5668/866) . . . . . 1'—
Партитура до „Запорожця за Дунаєм“ на спів і фортепян . . . . . 11'25
6. *Старицький, Ой не ходи, Грицю, тай на вечерниці*. Народня драма зі співами в 5-ти діях. Перерібка Александрова. Друге видання. Львів, 1927. (Дир. львів. пол. 21/4 1922) . . . 1'60
Партитура до „Ой не ходи Грицю“ на спів і форт. 4'50
Партитура до „Ой не ходи Грицю“ на спів і малу оркестру . . . . . 5'—
7. *Б. Грінченко, Ясні зорі*. Драма в 5-ти діях. Львів, 1922. (През. Нам. 8/3 896, ч. 3191. — Дир. львів. пол. ч. 10768/896) 1'—
8. *Тогобочний, Жидівка вихрестка*. Драма в 5 діях. Львів, 1922 2 видання . . . . . 1'—
9. *Матько Л., Нещасне кохання*. Народня драма на 5 дій зі співами і танцями. Львів, 1923 (ч. 1798/497 ex 1925) . . . 1'—
10. *Квітка-Основаєнко, Сватання на Гончарівці*. Укр. оперета в 3 діях. Львів, 1923. (През. Нам. 23/6 864. ч. 100060. — Дир. львів. пол. 18302/864) . . . . . 1'60
Партитура до „Сватання на Гончарівці“ з форт. і малою оркестрою . . . . . 10'—
11. *Микола Курцеба, Свідки*. Жарт на 1 дію. Львів, 1923. (Дир. львів. пол. 29/5 1922, ч. 1153/4977 922) . . . . . 0'50
12. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Розумний і дурень*. Комедія на 5 дій. Львів, 1923. (Дир. львів. пол. 4/VI 1925 ч. 1284/ст. 497/25) . . . . . 1'—
13. *Кропивницький М., Пошились в дурні*. Жарт на 3 дії. Львів, 1923. (През. Нам. 18/11 886, ч. 11308. — Дир. львів. пол. ч. 27591/886) . . . . . 1'—

14. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Наймичка*. Драма в 5 діях. Львів, 1924. (През. Нам. 9/10 888, ч. 10682. — Дир. львів. пол. ч. 23687/888) . . . . . 1'—
15. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Батькова назка* (Гріх і покаяння). Драма на 5 дій. Львів, 1924. (През. Нам. 13/10 1905, ч. 12799 і Дир. львів. пол. ч. 41898/905) . . . . . 1'—
- 16/17. *А. Л. Суходольський, Хмара*. Драма у 5 діях зі співами, хорами і танцями . . . . . 1'60
- 18/19. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Чумаки*. Комедія в 4 діях. З додатком: Режисерські уваги. (Дир. льв. пол. ч. 497/ст.) . . . . . 1'60
20. *Котляревський Іван, Наталка Полтавка*. Українська опера в 2 діях. (Дозв. През. Нам. 2/4 864 до ч. 5151 і Дир. льв. пол. до ч. 7939/864) . . . . . 1'—
- Партитура до „Наталки Полтавки“ на спів і фортепян . . . . . 9'—
- 21/22. *Батраки*, драма на 4 дії. (Дозв. През. Нам. 23/IV 1911. до ч. 4661. і Дир. льв. пол. до ч. 22751/911) . . . . . 1'60
23. *Гоголь, Одружіння*. (Переклад *О. Пчілки*). Комедія в 3 діях. Львів, 1926. (Дозв. Дир. льв. пол. з 15/XII. 1921.) . . . . . 1'20
- 24/25. *Іван Франко, Учитель*. Комедія в трьох діях. З додатком: Режисерські уваги. (През. Нам. 13/V 894 ч. 5016. Дир. льв. пол. 13504/894) . . . . . 1'60
26. *Вячеслав Будзиновський, З живого медведя*. Песа в трьох діях. З додатком: Режисерські уваги . . . . . 1'50
27. *Кухаренко-Старицький Чорноморці*. Оперета у 3-ох діях (Пр. Нам. 5/XI 1881, ч. 9458. Дир. льв. пол. ч. 27497/881) . . . . . 1'20
- Партитура до „Чорноморців“ на спів і фортепян . . . . . 10'80
28. *Л. Янчук, Вихованець*. Народня комедія в 3 ох діях зі співами і танцями (Пр. Нам. 1/XII 1890, ч. 12343. Дир. льв. пол. ч. 30396/890) . . . . . 1'20
29. *С. Васильченко, На перші гулі*. Жарт на одну дію. З додатком: Режисерські уваги . . . . . 0'60
30. *В. Товстонос, „За друзі своя“*. Драма на 5 дій. З додатком: Режисерські уваги (Пр. Нам. 4/IX 1911, ч. 15539. Дир. льв. пол. ч. 50683/911) . . . . . 1'50
31. *С. Васильченко, Куди вітер віє*. Малюнок на 1 дію З додатком: Режисерські уваги (Дир. пол. з 12/XII 1920) . . . . . 0'80
32. *Іван Тобілевич (Карпенко Карий), Сто тисяч*. Комедія в 4 діях (Пр. Нам. 13/III 1892, ч. 2510. Дир. льв. пол. ч. 7789/892) . . . . . 1'20
33. *Борис Грінченко (В. Чайченко), Нахмарило*. Комедія на 4 дії. Львів, 1928. З примітками. (Пр. Нам. 11/7 1896, ч. 6636. Дир. льв. пол. ч. 28886/896) . . . . . 1'60
34. *І. Тогобочний, Борці за мрії*, Драматичні ескізи сільського життя на 4 дії. Львів, 1928. 25/7. 1922. ч. 1487/49. . . . . 2.—